

A kalotaszegi helynévanyag vízrajzi szókincse

1.

Éppen háromnegyedszázada annak, hogy PESTY FRIGYES felhívta a figyelmet Magyarország régi vízrajza megírásának lehetőségére és szükségességére.¹ Később felhívásának hatása alatt, vagy tőle függetlenül is, többen hangsúlyozták a kérdés megoldásának fontosságát, míg végre ORTVAY TIVADAR nagy kétkötetes munkájában² igyekezett is megoldani a kérdést. Azonban egyrészt azért, mert a történeti vízrajzi forrásanyagot csak a XIII. század végéig használta fel, másrészt pedig azért, mert természetszerűleg nem rendelkezett, hisz nem is rendelkezhetett, az egész országra kiterjedő helyrajzi ismeretekkel, munkája csak tökéletlenül oldotta meg a kérdést. Már maga az, hogy csak a legnehezebben megszólaltatható XIII. századig terjedő vízrajzi anyaggal dolgozott és a vízrajzi nevek életét kutatva nem terjedt ki későbbi koroknak, főként az újabb kornak kéziratosságot, térképekben sokkal bőségesebb anyagára, mindez munkáját folyó- és állóvizeink, általában vízrajzi tényezőink történetének csak hiányos és tévedésektől egyáltalában nem mentes címszótárává tette. Mint már STRÖMPL GÁBOR³ is rámutatott, a régebbi kutatók, és így ORTVAY is, pusztán történeti szempontból közeledve a kérdéshez nem aknázták ki a szorgalmasan összegyűjtött becses anyagot. Így ORTVAY művében is hasztalan keressük a helynevek vízrajzi szókincsének behatóbb, tüzetes magyarázatát, értelmezését, vagy legalább összefoglaló felsorolását. E hiányosságnak oka egyrészt ORTVAY ilyenféle célkitűzésének, meg a megelőző részletkutatásoknak teljes hiányában keresendő. Ma már elképzelhetetlennek látszik egy ilyen kérdés sikeres megoldása anélkül, hogy előbb helyi ismeret-

1 PESTY FRIGYES, *Magyarország vízhálózata a régi korban*: Századok I—1867, 68—78.

2 ORTVAY TIVADAR, *Magyarország régi vízrajza a XIII. század végeig*. Bp. 1882. 2 kötet. — A fentiekre nézve I. az I. 3. kk.

3 *Helyneveink vízrajzi szókincse*. Kny. a Hidrológiai Közlöny IX—1929. köt.-ből. Bp. 1930. 16. — Az itt mondottak no. 1—2.

tekkel rendelkező kutatók az egyes összefüggőbb területekre, országrészekre, vagy éppen vízvidékekre kiterjedő részletkutatásokat el ne végezzék.⁴ Hogy mennyire így van ez, azt legjobban mutatja STRÖMPL GÁBORNak az a fennebb idézett úttörő kísérlete, amellyel az egész magyar nyelvterület vízrajzi szókincsét igyekezett tisztázni. Szorgalmas gyűjtéssel és szinte páratlan helyrajzi ismeret birtokában összehordott anyaga alapján megírt rövid összefoglalása úttörő volta mellett is kettős módszери hibában leledzik: meg sem kísérli a magyar vízrajzi szókincs egyes elemeinek 1. bizonyos területekre és 2. bizonyos korokra való elhatárolását, holott sok vízrajzi köznévi csak bizonyos területen, bizonyos időpontban és gyakran csak meghatározott jelentésben él. Pl. *erge* köznévünket ‚patakocska’ jelentésben csak a Szamosháttól kelet-délkeletre elterülő magyar nyelvterület egy részén tudjuk a történeti és jelenkori helynévanyagból kimutatni. Mindmáig úgy látszott, hogy köznévi használata az utolsó dési említés óta, a mult század közepén innen meg is szűnt. 1942 nyarán azonban sikerült feljegyezniem köznévi ‚eres, vizenyős, mocsaras terület réten’ jelentésben [Bonchida, Kolozs m.]. Az elmondottakból nyilván következik, hogy *erge* köznévünk 1. a magyar nyelvterületnek csak keleti részén élt, 2. köznévi jelentésben e terület legnagyobb részén is ma már kihalt, és 3. jelentése nem volt mindenütt azonos (vö. a ‚patakocska’ és ‚eres, mocsaras, vizenyős terület réten’ jelentésben lévő, igaz, csak árnyalati különbséget).⁵ Ilyen példát nagyon sokat idézhetnénk.

Mindebből magától következik, hogy nem elég a helynevekből kielemezhető vr.-i köznevek pusztá össze gyűjtése, hanem 1. bizonyos területhez, sőt meghatározott települési egységekhez kell rögzíteni a kérdéses vr.-nevet; 2. meg kell határozni a vr.-név élő vagy elavult voltát és 3. meg kell határozni a vizsgált terület vagy települési egység nyelvében élő jelentését. Ez utóbbi esetben természetesen az országosan ismert vr.-neveket éppen úgy számba kell venni, mint akár jelentés, akár pedig a szókincs vagy hangalak szempontjából csak arra a helyre jellemző vr.-i elemeket.

Ha a magyar helynévgyűjtés és helynévkutatás előtt a hely-

⁴ Újabbán MIKESY SÁNDOR mintaszerű vízrajztörténeti tanulmányában (Szabolcs vm. középkori víznevei. Bp. 1940. 32 l.) egy megye középkori helynévanyagát vizsgálta meg.

⁵ Az *erge*-kérdésre nézve 1. EtSz., MNy. XXIX, 242. kk., XXXVIII, 201—2. és SZABÓ T. A., *Dés helynevei*: Erdélyi Tudományos Füzetek 101. sz. (szerk. GYÖRGY LAJOS).

névanyag vr.-i szókincsének vizsgálata terén ilyen feladat áll, világos, hogy az egész ország vr.-i szókincsével foglalkozni a magyar helynévgyűjtés mai állapotában lehetetlen feladat. Akár a térképek, akár az eddigi módszerei szempontból sok tekintetben kifogásolható gyűjtések anyagát⁶ tekintjük, megoldhatatlan feladattal találjuk magunkat szemben. A magyar vr.-i szókincs későbbi, kifogástalan összefoglalásának lehetővé tételére csak egyetlen mód van: előbb részletekben fel kell dolgozni minél több területegység vr.-i szókincsét, hogy aztán az így nyert biztos részleteredmények összesítésével bizonyosan tanulságos áttekintést kapjunk a magyar nyelvterület egészének vr.-i szó-anyagáról.

2.

Mindezt azért kellett előljáróban elmondanom, mert a fenti szempontokat szem előtt tartva, Kalotaszeg történeti és jelenkori helyneveinek eléggé teljes ismeretével,⁷ itt alább egyetlen zártabb terület vr.-i közneveivel szándékszem foglalkozni. Azt vizsgálom tehát meg, hogy a magyar vr.-i szókincsnek milyen elemei és milyen jelentésben éltek, illetőleg élnek Erdélynek ezen a népi, történeti és földrajzi szempontból valamennyire elhatárolható területén.⁸

E feladatot úgy oldottam meg, hogy az alábbiakban címszók szerint megvizsgáltam az egyes vr.-i közneveknek Kszg.-en használatos alakját, jelentését, idő- és térbeli elterjedését. Az alábbi részletező vizsgálat eredményei alapján a következő megállapításokat tehetem:

A vr.-nevek a helynevekben való történeti szerepük szempontjából négy csoportba sorozhatók: 1. köznévi jelentésben ma is élő vr.-nevek [*árok, bodon, burtuka, csorgó, feredő, folyam, forrás, gát, híd, itató, kenderáztató(tó), kút, nád, palló, part, patak, sátés, sziget, tó, vállu, vezeték, víz, zsilip*], 2. értett jelentéssel csak helynevekben meglévők [*fő, mocsolya, mocsár, rév, sár, sás, selymék*], 3. kihalt jelentéssel ma is meglévő helynevekből kimutathatók [*erge, hintó, jó, renget, szék*], 4. csak történeti helynevekben előfordulók [*ér, folyó, holtárok, ingovány, lágy, tő*]. — Kszg. terüle-

⁶ Erre nézve l. MNy. XXX, 178—180.

⁷ L. tölem, *Kalotaszeg helynevei. I. Adatok*. Kolozsvár, 1942. XVIII + 501 l. (Az E. T. I: kiadása). Rövidítéseim: *á.* = árok, *e.*=erdő, *hn.*= helynév, *k.* = kaszáló, *kn.* = köznévi, *p.* = patak, *r.* = rét — *Kszg.* = Kalotaszeg, *kszg-i* = kalotaszegi, *vrnév* = vízrajzi (köz) név, *vr.* = vízrajzi.

⁸ Kalotaszeg határára nézve l. tölem. i. h. X—XII. l.

tén tehát ma 22—23 olyan vr.-név van, amely élőnek tekinthető, a többi 17 mint vr.-i tényezőt jelölő köznévi kisebb részében teljességgel nem használatos (3—4. csoport) vagy azon a határon van (2. csoport), hogy átlendüljön a köznévi jelentésben kihalt helynév-elemek csoportjába. Mindebből megállapítható, hogy az utóbbi két évszázad alatt Kszg.-en a vr.-i szókincsben jelentős szegényedés történt. Egészen az újabb időkben, alighanem csak a múlt század végén két idegen eredetű (*burtuka*, *zsilip*) és egy ilyen szerepében újabb jelentésű nyelvújítási szóval (*vezeték*) viszont gyarapodott a vr.-i szókincs. Ez utóbbi azonban csak egy faluban él, a többi használata is csak bizonyos települési egységekre korlátozódik.

Ezeknek előrebocsátása után itt alább egyenként vizsgálat alá veszem ezeket a helynevekben jelentkező vr.-neveket. A felsorolásban címszóként mindig az irodalmi alak szerepel, utána pedig a Kszg.-en ismert jelentés áll. Közvetlenül utána, de külön bekezdésben a helynévpéldáknak alakváltozatok vagy nyelvtani alakok szerint csoportosított felsorolása következik. Az egyes csoportokon belül a községek betűrendje, az egyes községek helynévpéldáin belül meg a hn.-nek betűrendje az irányadó. Az egyes alakok mellé ()-be odatettem az első előfordulás évét. Megjegyzem azonban, hogy helykímélés céljából csak az első okleveles említés évét jelzem. Ha az évszám mellett * van, kihalt helynévről van szó. Az egyetlen *-os évszám legtöbbször nem azt jelenti, hogy az előtte álló helynév abban az évben már ki is halt, mert többnyire még később is többször említik.⁹ A * nélküli évszamos hn.-ek ma is élnek. Amelyik hn. után nem áll évszám, csak a jelenkori gyűjtés alkalmával került elő. A pontos helyhez rögzítés céljából rövidített alakban¹⁰ []-ben az egyes településekre is utalok.

⁹ Ahol azonban a többszöri előfordulás fontos volt, nemcsak az évszámot, de az előforduló történeti alakokat is idézem. — Az idézett helynevekre vonatkozó összes adatokat előbb említett kszg.-i helynévgyűjteményemben találhatni meg.

¹⁰ Rövidítéseim: *B.* = Bács (Kisbács), *Bb.* = Bábony, *Bg.* = Bogártelke, *Bh.* = Bánffyhungyad. *D.* = Damos (Kalotadamos), *Dr.* = Daróc (Nádasdaróc), *Dt.* = Deréte, *E.* = Egeres, *F.* = Farnas, *Gy.* = Gyervásárhely, *I.* = Inatelke, *Jg.* = Jegenye, *Jt.* = Jákótelke, *Kd.* = Ketesd, *Kf.* = Körösfő, *Kk.* = Kalotaszentkirály, *Kl.* = Középlak, *Kp.* = Kispetri, *Ks.* = Kiskapus (Magyarkiskapus), *M.* = Mákó (Mákófalva), *Mb.* = Magyarbikal, *Mk.* = Magyarókiereke, *Mm.* = Magyargyerómonostor, *Mn.* = Magyarnádas, *Mr.* = Méra, *Ms.* = Magyarsárd, *Mv.* = Magyarvalkó, *Nk.* = Nagykapus, (Magyarkapus), *Np.* = Nagypetri, *Ny.* = Nyárszó, *R.* = Remete (elpusztult község), *S.* = Sárvásár, *Sz.* = Szucság, *Szt.* = Sztána, *T.* = Türe, *V.* = Vista (Magyarvista), *Va.* = Váralmás (Nagyalmás), *Z.* = Zentelke, *Zs.* = Zsobok.

árok: 1. ér- vagy patakmeder; 2. időszakos vízfolyás és környéke; 3. mesterségesen készített vízlevezető.

árok: Bácsstoroki-, Hidekkúti, Pappfalvi ~ Patfalvi-, Sós- (1734) [B.]. Bikalvőgyi-, Büdöskúti-, Fenyős-, Kisváp-, Kovácsvőgyi-, Széjjespallagi-, Zsilip- [Bh.]. Köves- [Bg.]. Két- [D.]. Inaktelki- (1864*), Nagy- (1699) [E.]. Puszta- (1756*) [F.]. Nagy- (1822*) [Gy.]. Szöllős- (1864) [I.]. Gajaberke-, Száraz- [J.]-Büte- [Jg.]. Kisbükk- (1727*) [Kf.]. Nagy- (1715), Sötéteger- (1715*) [Kk.]. Holt ~ Hót- (1752*), Várpataki- (1775*), Veres- (1766*) [Kl.]. Kis-, Vērēss-, Zúgó- [Ks.]. Szarkás- (1864*), Tekered- (1864*) [Kp.]. Fejír- (1813) [Kd.]. Boros-, Korpos ~ Korpás (1768) [M.]. Hossz-, Kacor- Nagy- (1818*) [Mb.]. Csereji-, Kép- (1766 k.*), Kiskúti-, Kövezsbereki-, Köves- (1756*), Mély- (1671*), Vércsés- (1768*) [Mr.]. Malom- (1813), Száros-, Szároz ~ Száraz- (1737) [Mk.]. Buduló (1775*), Bükk- (1792*), Halmaszó (1792*), Mérai- (1756*), Nyiresi- (1775*), Száraz- (1775*), Szemérem- (1786*), Visszafolyó-(1786*), Tolvaj-(1786*) [Mn.]. Kiskúti [Mr.]. Köves- (1719*), Medve- [Ms.]. Csortosi- (1860*), Sáros- (1754*), Száraz- (1737*) [Mv.]. Két-, Kűszürü-, Ropó-, Sáros- (1749) [Nk.]. Mogyorós- [Ny.]. Vist-, Vistai- (1754) [Sz.]. Két- (1672*), Négyoldal- (1891*) [Szt.]. Keresztes- (1725*), Szöllő- (1754*), Temetőji- [T.]. Köves- (1756*), Malom- (1803), Széles- (1891), Szilos- (1761*) [Va.]. Kereszt- [V.]. Bocsi-, Malom- [Z.]. — *árka:* Zápógya- [Bb.]. Csokoj-, Kőszegő ~ Kűszegő- (1734), Natytelek-, Szárhegy-, Szilvás-, Zalányi- [B.]. Barancs-, Barancskút- (1719*), Bögrít-, Darabos- (1725*), Egresvőgy-, Fersőtelek-, Kistorok-, Kovácsvőgy-, Lipót-, Mogyorós-, Natytorok-, Nosza-, Palásták-, Székejtelek-, Színigető-, Vargavőgy-, Veresrít- [Bh.]. Gyires- [Bg.]. Malom-, Mogyorós- (1721), Pina- [D.]. Csókás-, Kosár- (1699*), Körtövélyes- (1699*), Malom- (1699*) [E.]. Mátyásvőgy-, Nyáros-, Puszta-, Szöll- [F.]. Cséplő- (1742*), Csip- ~ Csipl- (1785*), Pány- [Gy.]. János- (1781), Szabóné - [I.]. Középláb- (1765*), Gyepű- (1803*) [J.]. Csete-, Sikkantyús-, Vergősöm- [Jg.]. Fejér- [Kd.]. Asókút ~ Alsókút-, Csoroka- (1775*), Hágó- (1775*), Hiresóka-, Miháj - Mihály- (1813*), Szék- (1714*), Színás- [Kl.]. Katlin ~ Katlim- (1813), Kisberek- (1864*), Lencsepád- (1754*) [Kp.]. Kurtabírc-, Pocok-, Styúbéj- [Ks.]. Boros- (1781*), Csorgó-, Kerek-tölgy- (1771*), Malomvölgye- (1781*), Miska- [M.]. Ferenc- [Mb.]. Csúnyabik-, Kiskúddombja-, Malom- (1737*) [Mk.]. Bodoló- (1696*), Hegyes- (1752*), Kekenyős- (1696*), Malom-, Sárkányos-

(1752),¹¹ Száraz (1775*), Szilvás- (1775*) [Mn.]. Köves- (1719*), Kövespatak- [Ms.]. Ágazat- (1775*), Bori-, Horvát-, Kocsárdi-, Ördögorr- (1768), Pál-, Pap-, Vercsés- (1768*) [Mr.]. Bánya ~ Bány- (1754*), Felsőbány- (1817*), Száraz- (1831*), Másodikbány- (1831*), Rigó- (1781*), Tető- (1831*) [Mv.]. Kispatak réttye-, Körtivőgy-, Mogyorós-, Sújjedés- [Nk.]. Szél- [Np.]. Bikk-, Papné- [Sz.] Kender- (1891), Kenderhely- (1813) [Szt.]. Búdóstó- (1725*), Csorgó-, Fövény- (1725*), Tók- (1772*), Vinekekút- (1725*) [T.]. Csepegős-, Kúcsorgó- [V.]. Farnas-, Gunyág-, Kript-, Körmosága-, Malom- (1795*), Nagyjáj-, Oláháj-, (1754*) [Va.]. Hosszu- [Z.]. Kizsberek-, Korsózsbükk- [Zs.].

Török eredetű *árok* köznevünket (EtSz.) Kszg.-ről főként összetételekből ismerem. Magában csak a következő adatokban fordul elő: *Árok* [(é. n.*) Mm. — (1822*) Gy.] Mint a felsorolt adatokból látható, annál gyakoribb jelzős összetételekben.¹²

JANKÓ JÁNOS az *árok* köznév kszg.-i használatára nézve a következőket jegyzi meg: „... ha a víz puhább talajban, sík területen mélyre vágja be ágyát, *árok* a neve, mely szót azonban csak összeköttetésben vagy jelzővel használnak majd a szám (Négyárok), szélesség (Szélesárok), majd nagyság szerint (Nagyárok), majd végül határozói formában (Árokközt)“ [JANKÓ J., Kalotaszeg magyar népe, Bp. 1892. 22]. Ez a meghatározás inkább az 1. jelentés felé hajlik, holott Kszg.-en ma sokkal gyakoribb e köznévnél a 2. jelentésben való használata.¹³ Az előbb felsorolt adatokat a történeti adatok nagy száma miatt nem tudtam a köznév fennebb jelzett jelentései szerint csoportosítani.

bodon: kivájt és földbeásott fatörzsszel bélelt forrás, illetőleg kút.

E vízrajzi köznévünknek a kalotaszegi helynévkincsben a következő alakváltozatai vannak: *bodon:* Bodonkút (1744*) [Dt.]. Bodonkút (1699*) [EJ. Bodonhorgas¹⁴ (1793*) [Szt.]. Előfordul még összetételben így: Szárazvögyi *bodonkút* [M.] és magában is:

¹¹ 1775-ben *Sárkányeo* alakban fordul elő. Ma is *Sárkányó*.

¹² Az előbb felsorolt alakokon kívül még a következő jelzős összetételeket idézhetem: *Árkosrét* [(1738*) Kd.]. — *Nyíri árok* [(1822*) Gy.]. — *Kőpárokja ~ Kúpárokja* [Mr.]. — *Pálinkásárkik* [Va.].

¹³ Ha az *árok* folyó vízre vonatkozott, már régebben is ilyenféle helynévösszetételben utaltak, mint pl.: *Csepárka pataka* [(1785*) Gy.].

¹⁴ Kétségtelenül ennek népetimológiával képzett, értelmetlenné vált alakváltozata az 1892-ből ismert *Bodonhordás* [Szt.] helynév. JANKÓ 23 következtetése tehát nem helytálló.

Bodon [Jg. — Kf. (1892*). — T.]. *bodom*: Bodomkút (1892) [Bh.]. E helynév kétségtelenül jelölésköri tágulással, ugyanitt ma egy szántóföldet jelöl. A kút neve ma is *Bodom*. D.-on egy kút és a körötte lévő sz. nevéül ezt, illetőleg a *Bodomnál* hn.-et használják.¹⁵ — Mind a *bodon*-nak, mind pedig a *bodom*-nak van *-s* képzős helynévi származéka is. 1757- és 1765-ben „A *Bodonosban*“ sz.-t, illetőleg k.-t emlegetnek; ugyanez 1803-ban félig magyar, félig rumén alakban így fordul elő: „A *Bodonosba* kite (!) vále poduluj (k.) [Mm.]. 1864-ből a következő adatot ismerem: „*Bodonos* olahul la Burtuke egy udvas fával el latott kúttól kapta nevét“ [Np.]. összetételben: *Bodonoskút* [1719*) Bh.¹⁶ — (1756*) F. — (1715*) Kk.]. — *Bodomskút* [(1882*) Gy. — 1818*) Mm.]. — A *bodom* alakváltozat továbbképzett *Bodomos* helynév-alakját önállóan csak egyetlen jelenkori adatból ismerem [Gy.].¹⁷

A végeredményében germán eredetű szó szláv közvetítéssel alighanem egy régebbi magyar **bidiny* > *bödöny* alakból keletkezett mélyhangú alakváltozat (EtSz.). — Magának a magyar szónak a következő alakváltozatait és jelentéseit ismerjük: 1. *bodon*, *bodony*, *bödön*, *bödöny*, *bödöny* ‚abroncsos faedény, amelyben vizet, zsírt, vaját, túrót stb. tartanak‘ (Szeged, Kecskemét, Visnye Somogy m.); 2. *bodon*, *bödön*, *bödöny* ‚kiodvasodott, vagy kivájt faderék-rész, amelyet kis kutakba víztartóul alkalmaznak‘ (Balaton mell., Ormányság, Sima Somogy m., Olaszfalu Veszprém m.); 3. *bödön* ‚az egy fatörzsből vájt lélekvesztő ladik‘ (Balaton mell.) [MTsz.].

A kalotaszegi helynévkincsben a címszóul írt köznév az előbb felsorolt adatok alapján *bodon*, *bodom* és *bodony* alakban és a 2. jelentésben van meg.¹⁸ A *bodom* alak a köznapi nyelvben leggyakrabban előforduló *-ba*, *-ból* ragos alkalmi hasonulásos *bodomba*, *bodomból* alakból való téves elvonás révén keletkezhetett.

¹⁵ Va.-on egy terméketlen terület *Bodony* ~ r. *Budije* névvel illetnek; bár sajnos, nincs adatom reá, kétségtelennek tartom, hogy ez is *kutat* jelölhetett és így a *bodon* köznévnak máshonnan is ismert Jesúsit alakváltozata.

¹⁶ 1864: „*Bodonos kút* szép kaszálló rét, rajta egy vastagerű kút, melyen egy kijukasztott vastagfa, úgy nevezett *Bodom áll*“ [Bh.].

¹⁷ Egy helynévben előfordul *-i* képzős alak is így; *Bodomi út* [Bh.].

¹⁸ JANKÓ, 23 a következőket írja e vízrajzi névről; „... ha a kút környéke mocsaras... fahordót, *bodomot* tesznek belé s arról nevezik el *bodom*..., *bodomos*..., *bodomoskút*..., vagy éppen *bodonhordásnak*...“ Az utóbbi névváltozat a történeti adatok szerint csak a régebbi *Bodonhorgas*-nak a nép nyelvén való átalakulása és így önállóan köznévi jelentésben használt alakváltozatnak nem tekinthető (L. előbb is!).

Ezt az alakváltozatot máshonnan nem ismerem. — Megjegyzendő, hogy volt éppen a *Bodon-* helynév-tagnak Kszg.-en *Beden-* alakja is. Mr. 1864-i hn.-ei között ez az adat olvasható: „*Bedenkút* (e.) itt az allyán van egy kösziklából eredett forrás nagyon jó ivó víz, a'melly négy nagy itató vállun keresztül foly...” Ez a *beden* alighanem a magyar **bidiny* magánhangzójának nyiltabbá válásával és jétlenüléssel keletkezett.

burtuka: kivájt és földbeásott fatörzssel bélelt forrás, illetőleg kút.

Három kszg.-i községből jegyeztük fel *Burtuka* alakban [E., Sz., T.]. A kn. maga kétségtelenül a ruménből magyarba átkerült kölcsönszó. Az EtSz. jelentésbeli nehézségek miatt kétségesnek tartja Szinnyeinek a r. *burtucă*-ból való származtatását; a rumén szónak azonban Erdélyszerte általános a címszóban jelzett jelentése is. Np. történeti helynévanyagában figyelemreméltó e szempontból a következő adat: 1864: „Bodonos olahul la *Burtuke* egy udvas fával el latott kúttól kapta nevét”. Ugyanitt 1892-ben kétségtelenül ugyanazt a területet a magyarok is már *Bortuka* névvel illették. A szucsági *Burtuka* kútnévvel kapcsolatban is ezt jegyezte fel GERGELY BÉLA: „Régebben *bodonkút* volt, ezzel magyarázható első neve”.¹⁹ Kszg. helyneveinek gyűjtése alkalmával Gr. és Mg. határában is találtunk *Burtukă* nevű szántót és kaszálót. E határresznév is kétségtelenül kútnévből keletkezett.

csorgó: forrás.

csorgó: Borza-,²⁰ Botos- (1891*), Csillak-, Dinnyedó-, Flocsocs-, Gábora-, Kópa-, Pincés- (1864*), Rigó- (1864), Városi- (1863*), Vasuti- [Bh.]. Nyáros- [F.]. Pányiki- (1822*), Pap- (1822*) [Gy.]. Bereki- [Jg.]. Demeterkerti-, Egres- [Kt.]. Biki-, Pipás- [Kp.]. Pásztor- [Kf.]. Egres-, Kokas-, Középi-, Kúrtahegyäji-, Teleki- [Mb.]. Kis- (1757*), Nagy- (1818*) [Mm.]. Nagy- (1868*) [Mn.]. Telegdi- [Mk.]. Sós- (1864*) [Mv.]. Fingós-, Hunyadi- (1891) [S.]. Hosszú-, Malom-, Nádas- (1754*) [Sz.]. Ropó ~ Ropóji-, Szöllőji- (T.). Árváthídi-, Hidekkúti-, Kő ~ Kú- (1770), Nádoselvi-, Szél-áji- [V.]. Bükk- [Zs.]. — *csorgója:* Pincék- (1891*), Pincés-,²¹ Mereszló- (1792*) [Bh.]. Kincsverem- [D.]. Szilács- [Dr.] Falu- (1756*), Malom- (1756*), Mónár- [F.]. Bánya- (1822*) [Gy.]. Pap-

¹⁹ Másik neve t. i. *Cigner Jakab kútya*.

²⁰ A XVIII. sz. közepén említenek egy *Borzas Csorgó Patakja* nevű helyet.

²¹ E két első helynévalak kétségtelenül ugyanazon helynévnek két alakváltozata.

[Kf.]. Pável- (1768) [Mn.]. Szurdok- (1830*), Vögyice- [Mk.]. Sándor-, Szilvás- [Mr.]. Kettős-, Szélfí- (1848*) [S.]. Tók- (1725*) [T.]. Falu- [V.]. Bacsóné ~ Pacsóné-, Hidekkút-, Marton- [Zs.]. — *csorgójik*: Gyuri- [Dr.]. Szarka- [Mr.]. Mitra- [Va.].

Önmagában a történeti adatokban *Csorgó*-nak olvasandó alakban és *Csorgó* ~ *Csörgő* alakban ma is előfordul Kszg. faluinak csaknem kétharmadában [B., Bb., D., Dt., E., Gy., I., Jt., Mb., Mm., Mn., Mr., Ms., Nk., R., S., T., V., Va., Z.]. A XVIII. századtól kezdődő történeti adatokat itt feleslegesnek tartom felsorolni. — Gy.-en 1813-tól ismeretes -s képzős alakban (*Csorgós*) is.

A *csorgó* köznév a hangutánzó *csorg* ~ *csorog* ige igenévi származéka. A *Csorgó* helynevek, illetőleg a felsorolt összetételekben szereplő *csorgók* kétségtelenül eredetileg csorgós forrásra vonatkoztak, de idővel a körötte lévő területet is a kérdéses forrás, mint a területre jellemző, vagy éppen legjellemzőbb helyrajzi tényező nevével jelölték. Így pl. 1864: „*Csorgó* rajta levő forrásról“ [Gy.]. — „Tér és *Csorgó* egy tér mentén van egy igen jó forrása mely *csorgóra* van véve“ [Mm.]. Ma tehát az eredetileg vízrajzi tényezőt jelölő köznév térszíni formákra is vonatkozik. A *csorgó* természetesen különböző összetételekben is előfordul (l. előbb is). Ilyenformán keletkezhetik aztán efféle alak is: *Csorguccaji csorgó* [V.].

ér: fluentum, bach.

Csak egy történeti és egy jelenkori adatból ismerem így: *Hodosér* (1780*) [Z.]. *Natykutére kútya* [Kk.]; ez utóbbi első tagja kis ér neve. — A kn. maga finnugor eredetű [EtSz.].

erge: patakocska, ér; fluviolus.

A kszg.-i helynévanyagban B.-on előfordul a *Zerge* hn.; a név egy kis patakocska melletti rétre vonatkozik. Mint közelebbről kimutattam, e különös helynévben *erge* ‚patakocska, ér; fluviolus‘ köznevünk lappang (MNy. XXXVIII, 201). Ez a hn. az *Erge* névelős helynévalakból keletkezett úgy, hogy az *erge* köznévi szerepének itteni megszűnése után a hn.-et névelős kapcsolatból kiválva *Zerge*-nek értelmezték.

Érdekes, hogy az ilyen magyarázat lehetőségére nem jöttem rá akkor, mikor Dés helyneveivel foglalkozva, meg kellett magyaráznom a város határából ismert mai *Zergehid* hn.-et [Vö. tőlem, Dés helynevei 25, 28, 30]. Ez a hn. a Désakna felől jövő Sospatakon átvezető híd neve. Minthogy Dés történeti hn.-ei között 1754-ből ismeretes „az *Ergék* közt“, 1850 körülről „Az *erge* mellett“ hn., és ezen kívül más adatunk is van az *erge* itteni köznévi szerepére,

nyilvánvaló, hogy a dési *Zergehid* előtagja is csak az előbbi **az Ergehíd* névelős kapcsolatból való kiválással magyarázható.

A B.-on előfordult és a fenti magyarázattal értelmezett *Erge* azért is érdekes, mert az *erge* köznévi egykori elterjedésének egy újabb pontját jelzi. Magam már kimutattam hn.-ekben Kolozsvár környékén Válaszútról és Magyaroköblösről is e köznevet (MNy. XXIX, 243). A B.-on előforduló *Zerge* az *ergé*-nek eddig legdélnyugatabbra fekvő hn.-i képviselője. 1942 nyarán azonban a kolozsmegyei Bonchidán, Válaszút tőszomszédságában lejegyeztem e köznevet ‚eres, mocsaras, vizenyős terület réten‘ jelentésben. Erdélyből ez az egyetlen adat arra, hogy az *erge* köznévi szerepben is él. A Szamoshátról azonban kimutatta ilyen szerepben CSÚRY BÁLINT [SzhSzt. I, 238]. E két adat alapján módosítanom kell azt az állítástom (i. h. 245), hogy az *erge* a XIX. század első felén túl köznévként nem volt használatos.

feredő: forrás vagy kút környékén keletkezett mocsaras, tavas terület neve (?).

Előfordul E.-n 1699—1864 között többször is; éppen itt 1864-ben a *Feredő* nevű határrészben egy négy öl átmérőjű tavat említenek; ennek a közepét mérték, de „fenekét sohasem érték, ezért feneketlen tónak hívják“ (Vö. KHn. 194—5). Ma itt egy szántóföld neve *Feredő* ~ r. *Feredey*. Előfordul ugyanitt még *Feredő kútya* (1699) összetételben is. — Kszg.-ről még csak a következő ide tartozó adatokat idézhetem: 1864: „Részletei a coldi verőfénynek: ... kövecses tér *Feredő* mellyek szántóföldek“. 1941: *Feredő* ~ r. *Feredey* [Va.]. — 1757-, 1758- és 1803-ból Mm.-ről ismerünk még egy *Feredőkút* helynevet.

A helynévként alkalmazott, illetőleg helynévi összetételekben szereplő *feredő* köznévi a *fürdik* ige népnyelvi és éppen kszg.-i *feredik* alakjának igenévi származéka. Ez alakokon kívül a Székelyföldről *fëredő* ~ *förödő* alakváltozata is kimutatható [MTsz.]. A *Feredő* nevű helyek eredetileg kétségtelenül a marhák, esetleg ritkán az ember fürdésére szolgáló mocsaras, tócsás, tavas helyek lehettek,²² idővel e helyek környékére is kiterjedt a helynév jelölési köre. Ha aztán a vizenyős terület, vagy a tó kiszáradt, a helynév később már nem vízrajzi tényezőre vonatkozva is megőrizte az eredeti vízrajzi állapot emlékét.

²² Így értelmezendő JANKÓ, 23 véleménye is: „Amely vizet végül fürdésre is lehet használni, — írja — az a *feredő*..., s arról kapja nevét az egész határdomb“.

folyam: erecske.

Az EtSz.-ban felsorolt jelentések közül Kszg.-n csak a ,fluentum, rivus, der bach' jelentésben van meg. Adatok: *Tibád folyamlya* (1731*) [Bh.]. *Berekalya folyama* (1843); ma: *Berekāji fōjam* (p.) [Mb.]. *Ríti fojam* ,a Ríti kútból, a Kapus patakba folyó erecske neve' [Ks.]. — A köznévi maga vagy névszóul használt ige, vagy *-m* deverbális névszóképzővel alkotott köznévi [EtSz.]. Némi jelentéskülönbséggel: *fojám* ,vízlevezető barázdácska, vízmenés, árkocska' (mezőn, réten) ismerjük a Szamoshátról is [CSÜRY, SzhSz.]. JANKÓ, 21 szerint a *folyam* a csorgóból veszi eredetét; két folyam egyesüléséből keletkezik a patak. Kszg.-en az idézett helyeken e kn. a köznévi ,ér, erecske' megfelelője.

folyó: fluviolus.

Csak két falu helynevei között fordul elő 1864-ben az *Almás folyó* névben [Kl., Va.]. Alighanem itt is csak a forrás leírójának köznyelvében élhetett ez a vízrajzi köznévi és így nem tekinthető itt a népi vízrajzi szókincs részéneit.

forrás: fons, quelle.

fórás: Fürdeji-, Teleki- [J.]. Szilvakúti- [M.]. Kő- (1759*) [Mm.]. Hosszaki-, Róza ~ Rózsa- [Sz.]. — *fórások:* A fórásoknál ~ r. La izvore [Mn.]. Fórások ~ r. Izvor. Ivámfórás²³ [Sz.]. — A *forr* ige származéka.

fő: fons, initium, principium.

Adatok: Sárospatak- (1737*) [D.]. Pusztáárok- (1756*), Sárosaj- (1756*), Tó- (1756*) [F.]. Kút- [Gy.].²⁴ Bükk- (1799*) [Kk.].²⁵ Forrás- ~ Fórás- (1754) [Kp.]. Eger- (1715*) [Mk.]. Bükkárok- (1792*) [Mn.]. Gálnás- (1864*) [Mr.]. Feketevíz- (1860*) [Mv.]. Kiskút-, Kút- (1864) [Ny.]. Szél- (1864*) [S.]. — Előfordul még *Kaproncai kút feje* (1699*) [E.] és *Aranykút feje* (1803*) alakban. — A szó maga fgr. eredetű [EtSz.]. JANKÓ, 21 szerint „a folyóvíz forrása a nép szerint az egész folyónak *feje*“ Kétségtelenül így kapta Kszg. egyik legismertebb községe, a Sebeskörös eredeténél fekvő *Körösfő* is nevét. A körösfőiek a Körös forrását *Körösfő* (~ *Körösfü*)-nek nevezik [JANKÓ, 21.].

gát: 1. vízduzzasztó gát; 2. malomárok.

gát: Tó- (1780*) [Bh.], (1699*) [E.], (1785*) [Gy.], (1941) [Jg.], (1754*) [Kp.], (1941) [Mr.], (1731) [Sz.]. Alsó- [Bg.]. —

²³ A forrás Kós Mihály szucsági földbirtokos fiának az emléket őrzi.

²⁴ Csak a *Kútőberke* (1742*), *Kútőberke oldala* (1785*), *Kútőberke teteje* (1785*) összetételben fordul elő.

²⁵ Csak a *Bükkő Tónál* összetételben mutatható ki.

Két- (1728*), Halastó- (1728*), Malom- [Nk.]. — *gátja*: Barta- (1683*) [Bh.]. Malom- (1768) [Mr.], (1715*) [Ms.]. — Magában *Gát* alakban és névutósan (*Gát alatt*) előfordul több kszg.-i község XVIII—XIX. sz.-i helynévkincsében [Bg., D., Gy., I., Jt., Ks., Mv., M., Mr., T., Z.]. Ks.-on érdekes jelentésfejlődéssel a *Gáttól* kiinduló egész malomárkot illetik e névvel. — Maga a köznév szláv eredetű [BÁRCZI, SzfSz.].

híd: pons, brücke.

híd: Fa- (1864), Rosz-, Szucsáki- [B.]. Papriti- [Bb.]. Határi- [Bg.]. Barancs-, Csillak-, Györfalvi-, Kis- (1731), Kő- (1742*), Nagy- (1715*), Péntek- (1864*), Piski-, Pusztaji-, Romlás- (1788*), Romlot- (1684*), Sóházi-, Újúti-, Zomboji- [Bh.]. Kis-, Kő- (1733*), Mákai- (XVIII. sz. eleje*), Naty- [D.]. Kő- (1864) [Dr.]. Kis- (1699*), Közép- (1699*), Nádas- (1699*), Naty-, Sárosi- (1699*) [E.]. Kis-, Kő ~ Kű- (1781), Rosz- (1781) [I.]. Csorokaji- Kő- (1781*), Pinceríti-, Tamásfalvi- (1775*) [Kl.]. Csörösnyés-, Kis-, Naty-, Sáros- (1699), Sárospataki- [Kk.]. Észtárai naty-, Kis-, Naty-, Rosz-, Sásszili ársó-, Sásszili ferső [Ks.]. Daróci- (1754), Kis- (1768*), Nagy- (1781) [M.]. Püspök- [Mk.]. Türeji-, Vistai- (1813*) [Mn.]. Bot-,²⁶ Hosszuvízi-,²⁷ Kiskúti-, Naty- [Mr.]. Vádi- [Ms.]. Naty- [Nk.]. Karos-, Kő- (1864*), Naty- [S.]. Burtukaji v. Kenderheji-, Naty- [T.]. Árvát-, Citta-, Pittánkó- [V.]. Tamásfalvi- [Va.]. Keskeny-, Naty-, Romlot- (1771*) [Z.]. — *hidja* ~ *higgya*: Balhaskút- [Bg.]. Arsósorompó-, Barancs ~ Boronc- (1754*), Dragnapataka- (1465, 1539*),²⁸ Magospalló-, Székelytelek- (1754*), Székejtelekpataka csinált- [Bh.]. Gál- [E.]. Templom-, Zollyom- [Jg.]. Csüggő-, Olávölgy- (1727*) [Kf.]. Sárospatak- (1733) [Kk.]. Bozolnok ~ Bozolnak- (1768*), Malom- (1775*) [Kl.]. Bődök-, Olávóty- [Ks.]. Nagy- (1768*) [M.].²⁹ Előpatak-, Kőrőspatak-, Telek- [Mb.]. Szurdok- [Mk.]. Bodoló- (1696*), Köleság- (1786*), [Mn.]. Tér- (XVIII. sz. vége*) [Mr.]. Öllýves- (1715*) [Ms.]. Csinkó- [Ny.]. Farkaspatak- (1792*) [S.]. Bikali- [Sz.]. Varga- (1728*) [T.]. Árvát- (1731), Kaloda-, Lok- (1813) [V.] — *hidjok* ~ *hidjik*: *higgyok* ~ *higgyik*: Cigán- [Bg.]. Takács- [Gy.]. Csáki- [Kk.]. Gazsi- [T.]. Gábor- [V.]. András-, Vince-[Z.]. — A valamelyik iráni nyelvből származó *híd* SZÓ [BÁRCZI, SzfSz.] Kszg.-en is, mint a magyar nyelvterületen általában, bár-

²⁶ Másik neve: *Pásztorhíd*.

²⁷ Másként: *Hosszúúti híd*.

²⁸ Az oklevélben „pontem *Dragnapathakahyda*“ alakban.

²⁹ A forrásban „a *Nagy hidán* fellyül aáa Szigetekben“ alakban.

miféle anyagból (fa, kő, cement, vas) készült folyóvizen vagy mocsaras, vizenyős területen átvezető hidat jelölhet; jelölésköri kiterjedéssel vonatkozhatik, illetőleg vonatkozik a híd környékén lévő területre is. Köznevünk nemcsak összetételben, önmagában állva is előfordul több kszgi község történeti helynévanyagában [Bh., Dt., E., Kk., Ms., S.].

hintó: ingovány, láp.

A fenti jelentésben kihalt köznevünk a következő helynévi összetételekben fordul elő: 1714: *Hinto* Aj előtt. 1752: *Hintóája*, *Hintó* alja, *Hintó* aja. 1755: *Hintó* allya előtt. 1761—2: *Hinto* allya előtt, *Hintó* allja előtt. 1766: A' *Hintó*ájába. 1768: A' *Hinto*ájába. a' *Hinto* ája előtt. 1775: A *Hinto* Ajjába, A *hinto* Ájba. 1792: *Hinta* Allyában, A *Hintovája*. 1942: *Hintóája* ~ *Hińt'ęoje* [Kl.]. 1795: *hinto* aly. 1826: a' *Hinto* ajban. 1892: *Hinto* alja [Va.]. — Ugyanennek a köznévnek -s képzős származékából is alakult hn. *Hintós*: *Hintos* ~ *Hińt'ągš* alakban. — Magának a *hintó* köznévnek ‚ingovány, láp’ jelentését a kidei *Hintómező* helynévvel kapcsolatban legutóbb MÉSZÖLY GEDEON mutatta ki (Nép és Nyelv 1941 — VII, 225 kk.). Meggyőző fejtegetése szerint a *hintó* köznév egykor éppen úgy ‚láp’-ot jelentett, mint az *ingó* és az *ingovány*. E köznév Kszg.-en is a köznévi szerepben kihalt szók közé tartozik.

jó: folyóvíz.

Folyóvizet jelentő sok kihalt köznevünk közül a *jó* Kszg.-ről csak a *Székelyó* víznévben mutatható ki. A tőlem ismert történeti adatokban még 1771-ből is olvasható e folyóvíz neve *Szekelly jo Vize* [R.] alakban; ebből az adatról arra következtethetünk, hogy *jó* szavunk ‚folyóvíz’ jelentését akkortájt már nem érezhették.

holtárok: a folyóvíz elhagyott medre.

E köznév Kszg.-en hn.-ként csak Kl. történeti helynévanyagában fordul elő a következő alakokban: 1714: az *hot arok* mellett (r.). 1739: A *Holt aroknal* (k., sz.). 1768: A' *hót árkon* belől a' térben (sz.). 1792: Az *Hót Arkan* belől. — Idézhető ugyaninnen 1714-ből összetételben így: „a Bozonok *hot arka* mellett“ (r.). — A *holt* igenév elhalt folyó-részletet jelöl a Sz.-ről ismert *holt Nádos* (1781*) és alighanem ugyanezt a Ks.-ről idézhető *Holt Kapus* (1864), illetőleg a mai *Hótkapus* helynévben, habár ez utóbbihoz 1864-ben azt a magyarázatot fűzik, hogy „egy hajdani nagy pestis elől a' lakosok ide vonulva s itt elhalva nyerte nevét.“

ingovány: mocsaras hely.

Az *ing* ~ *inog* ige származéka [BÁRCZI, SzófSz.]. E vr.-i köznevünket csak egyetlen kszg.-i község történeti helynévanyagából

tudom kimutatni a következő adatokban: 1781: Az *Ingovány* n. h.-ben, Az *Ingoványon* (sz.). 1835: Az *Ingovány* (sz.) [M.].

itató: marhaitásra használt kút.

Mindössze két jelenkori helynévadatból ismerjük *Itató* ~ r. *Itatǎy Adǎpǎtǎre* [B.] és *Itatóhej* alakban.

kenderáztató(tó): a kinyűtt kender áztatásának céljára használt természetes vagy mesterségesen készített tavacska.

Nagyobb folyóvíz hiányában Kszg.-en kisebb természetes tavakban vagy kutak, patakocskák környékén mesterségesen készített áztató helyeken teszik le ázni a kendert. Így van Bh.-on ma is *Kenderásztató* nevű tó; ez 1831-ben „*A' Kender Asztato Tonál*“ alakban fordul elő. Idézhetem még 1864-ből S.-ről „az ország ut mellett... a *Kenderáztató tok*“ és T.-ből a *Kenderáztató* adatot. Ez utóbbi adat említésekor ezt jegyzik meg: „sok szénát termő hely egy része oldalos sz., mellyből szinte jó mész kő ásatik és országszerte híres szép fehér mész égettetik“. A hn. tehát ekkor már jelöléskori tágulással a kenderáztató hely környékét is jelentette, sőt esetleg azon a területen már nem is volt kenderáztató hely.

kút: fons, quelle.

kút: Büdös- (17), Hidek-, Írtási-, Kis-, Liba-, Rózsás-, Sásas- ~ Sásos-, Szentiványi-, Szenytyános-³⁰ [B.]. Zăpogyaji- [Bb.]. Balhás- (1864), Kántori-, Kríti-, Mocsár- [Bg.]. Ársógalambór-, Bagoly- (1864*), Barancs- ~ Boroncs- (1644 előtt), Bikali vőgyi-, Bodomos- (1864*), Bodon-, Bokor-, Böndi-, Buzagyakra- (1892*), Büdös- (1716), Cinige-, Cinegés- (1892*), Cső- (1864*), Dur Bálint- (1864*), Eső-, Fersógalambór-, Fövény-, Gábora- (1864*)³¹ Galambor-, Kalodás- (1683*), Kávás- (1549), Kincses- (1644 előtt*), Kova- (1754*), Kovács- (1638*), Kovás- (1792*), Kövecses- (1572), Kúpál-, Lapos- (1465/1539*), Leskő- (1864*), Nagyuccaji ársó-, Ördök-, Paklyas- (1465/1539*), Pincés- (1731*), Tibád ~ Tibáti- (1716), Újuccaji ársó-, Újuccaji fērső- [Bh.]. Berekszil-, Feneketlen- (1754*), Tetves- [D.]. Alsó ~ Arsó-, Eger- (1864*), Erdőajji-, Felső ~ Fērső-, Fingós-,³² Kettős-, Kizsbereki-, Köves- (1864), Sós- (1813) [Dr.]. Fűz- (1773*)³³ [Dt.]. Büdös-, Fődeles- (1699*), Fűzkút- (1699*), Hidek-, Pina- v. Rész-, Rózsa-, Szilosi-, Tövises-

³⁰ Ugyanez 1864-ben *Szent János kuttya* alakban említették.

³¹ „...ivo kut egy *Gábora* nevű embernek helyén“.

³² Bugyborékoló vizéről kapta nevét.

³³ A XVIII. század folyamán elruménesedett Dt. hn.-ei között 1836-ból ismert „*La Csizkut*“ kétségtelenül ennek rumén ajkon elváltzott alakja.

(1699*) [E.]. Mész-, Pērsáji-, Ször- (1813*) [F.]. Bodomos-, Hidek-, Kőrös- (1742*), Méh- (1785*), Měj- (1785), Nádas- (1785), Pete- (1785*), Sövényes- [Gy.]. Dobogaji-, Gáti- (1813), Magyarós- (1781), Mész- (1781), Mocsár- (1813) [I.]. Alsó-, Borza-, Büdös- (1765), Fölső-, Köves- (1813*), Ucca- [It.]. Bírósági-, Borsos-, Kígyós-, Lencse-, Lőrincájaji- [Jg.]. Bálin-, Cigány ~ Cigán- (1813), Egres-, Majom-, Mocsolya- (1738*), Tengejő- [Kd.]. Bálin-, Kígyós- (1813*), Kí-, Kis-, Korpos- (1891), Kovács- (1891*), Magyaros- (1854*), Měj ~ Mij- (1785), Naty- (1754), Mester- (1891*), Pusztaji-, Szakál- (1891*), Új- [Kf.]. Bácsmegeji-, Bárka-, Bogdán-, Bodomos-, Boros- (1781), Deres- (1722), Halom- (1781*), Hidek-, Kú-, Liba- (1728), Lik (1728), Magyaros- (1781*), Olá- (1672), Zaj- [Kk.]. Alsó- (1752*), Fejér-, Kis-, Pásztor- [Kl.]. Bedáji-, Kolbaji-, Nyerges- (1754*), Nyíresi- [Kp.]. Borsóhéji-, Borzásvögyi-, Jávor-, Kopaszi-, Kutasvögyi-, Olávögyi-, Ríti-, Sörlő- [Ks.]. Bika-, Bod Gyuri-, Bojgós-, Bögő-, Eger-, Felső ~ Ferső-, Felsőmagyaros- (1864*), Fili-, Füz- (1781*), Kallós-, Kelemen-, Köves (1781*), Magyarós-, Pogány- ~ Pogán- (1781), Szilva- (1781) [M.]. Bartó-, Csákány-, Fűsz-, Hanga-, Kis-, Kú-, Varju- (1756) [Mb.]. Agár-, Arsóomlási-, Bárasz-, Benkő-, Bódi-, Cigán-, Elópataki-, Ferső-, Fersóomlási-, Gyertyán- (1891), Gyertyán- ~ Gyortyán-, Hidek-, Kiskuddombjaji-, Kisomlási-, Kisszőhej-, Kőrösódal alatti-, Kőrösvögy alatti-, Nagyomlási-, Puri-, Sándor-, Szűcs- [Mk.]. Aranyos- (1658*), Bogács- (1717*), Bogláros- (1822*), Boglács- (1754*), Borza- (1765*), Bús (1765*), Füz- (1773*), Kemencés- (1717*), Kertes- (1759*), Kőris- (1765*), Kő- (1813*), Lénárd- (1813*), Novák- (1757*), Veres- (1803*) [Mm.]. Pusztá- (1696*) [Mn.]. Beden- (1766 k.), Cigán v. Roma-, Horvát-, Kis- (1754), Lút- v. Nyomás-, Macskási- ~ Macskás- (1915), Omlás- (1754*), Pokol-, Szabó- (1915), Szász-, Tompa-, Ucca- [Mr.]. Muhusi [Ms.]. Arany- (1744*), Bese- (1864), Buzgó- (1754*),³⁴ Cseresznye- (1781*), Egres- (1771*), Hideg- (1831*), Medves- ~ Medvés- (1817*), Olá- (1831*), Sárospataki- (1813*), Vér- (1891*) [Mv.]. Bodomos-, Borzafalva-, Kősziklás- (1808*), Kú-, Mogyorós- (1501 után/1760*), Pina-, Sós-, Ször- [Nk.]. Büdös- (1864*), Hideg- (1803*) [Np.]. Físz- ~ Füz- (1737), Kösségi-, Mester-, Nagy- (1731*), Papi-, Télen- ~ Téren- [Ny.]. Csatornás- (1737*), Hideg- ~ Hidek- (1864), Lapis- (1864*), Monostor- (1864) ~

³⁴ Ha a víz bugyogása is látható — írja JANKÓ 23, — az a *buzgókút* ...vagy *bojgókút*, így nevezi a nép: „mert a víz úgy száll fel, mint a pillangó”.

Monostori-, Uj-kút- [SJ. Csákán (1781, 1941) ~ Csákány- (1813*), Hados- (1754*), Hideg- ~ Hidek- (XVII. sz. m. f.), Hordó- (1391*), Hordós- (XVII. sz. m. f.), Kender- (ua.), Körte- (1868) ~ Kör-tövény- (1765*), Közmezőji-, Óráti-, Pogán- ~ Pogány- (1499), Pujuc- ~ Pujuj-, Zúgóberki [Sz.]. Fingós- (1891*), Fűz- (1770 k.*), Kesely- (1891*), Mészpest- (ua.*), Miska- (ua.*), Szeglet- (1672*) [Szt.]. Arany- (1772*), Bereki-, Büdös-, Cser- (1683*), Erős-, Fűz- (1683*), Ökörtilalmasi-, Szöllő- [T.]. Büdös- (1765), Csipes- (1770 k.*), Fűsz- (1864), Hágó- (ua.*), Hársfa-, Hideg- (1813*), Hordos- (XVII. sz. m. f.),³⁵ Kis-, Korpás- (1774 k.), Máténéji-, Száraz- ~ Szárasz- (1770 k.), Szarvas- (1915 k.*), Szek- [V.]. Bercsaji-, Cimen-, Csesnyefűji-, Hideg- ~ Hidek- (1864), Hujtaji-, Mester-ákfűji-, Sztrintori-, Új- [Va.]. Bárka-, Bojgó-, Büdös- (1864), Damosáji ársó-, Damosáji fërsó-, Ginyadó- (1754*) ~ Ginyadóji-, Három-, Horgasi-, Hosszuj-, Király- (1737), Kis-, Köves- (1712), Potroci-, Sós-, Téfeles-, Tó- [Z.]. Arsóbüdös-, Arsókesken-, Bodon-,³⁶ Bojgó-³⁷ (1864), Bokor-, Bükk- (1864), Ferkő-, Fërső, Fërső-büdös-, Fërsókesken-, Gémnyelves-, Hideg- (1864), Keresztfá- (1864), Kis-, Köves-, Mész- (1815), Rúzsá-, Tyúklábos- [Zs.] — *kuta*: Cigán- (1465/1539*) [Bh.]. Falu- (1754*) [Nk.]. — *kútja*: Eszes Márton- (1864*), Rébik- (1815*) [Bb.]. Malomvögy- (1864*) [Bg.]. Barancs- (1864*), Cinegés- (1579), Dur Bálint- (1792), Fáta-, Hó-hér-, Józsi János- (1720*), Józsi Jánosné- (1712*),³⁸ Kovácsvölgyi- (1754*), Ördög János-, Tibát- (1864*) [Bh.]. Jópál-, Kiccsere- [D.]. Ant-, Csókos- (1699*), Kaproncai- (1699*), Kössik-, Matehi-, Pap-, Rozsnyaji-, Szernyú Tamás- (1699*) [E.]. Pete- (1785), Ruszki- [Gy.]. Falu-, Kálmán-, Paliné-, Szabóné- (1781*), Varga- (1781*), Vargáné-, Villám- (1762*) [I.]. Kondor-, Pap- [Jg.]. Dédeódal-, Fejesné- (1765) [Jt.]. Bálint- (1738*), Dillő-Kisrét- (1813) [Kd.]. Pap-, Szöllő-, Ujhatár- [Kf.]. Liba- (1728*) [Kk.]. Bálint Kató- (1766*), Bogyá- (1864*), Ferenci Sámuel-

³⁵ Nyilván ennek csak sajtóhibával keletkezett alakja a *Horros-előtagú*, melyet más forrásból ismerek.

³⁶ Itt régen *bodonkút* volt.

³⁷ „*Bojgo kut*, egy az földből félbuzgó forrás, és a' mely olykor idő szakonként zavaros bojgásba is jön“. L. még előbb a *buzgókattal* kapcsolatos jegyzetet.

³⁸ Ugyaninnen a következő helynévalakokat ismerem: *Jófi János kútja* (1683, 1715, 1721), *Jófi Jánosné kútja* (1705, 1731, 1780, 1803), *Jó Ifjú János kútja* (1644 előtt), *Lófiné kútja* (1771), *Lófi Jánosné kútja* (1731), *Zsofi Jánosné kútja* (1781). — A felsorolt helynévalakok alighanem ugyanannak a helynévnek alakváltozatai. Melyik volt az eredeti, nem tudom megmondani.

(1864*) [Kl.]. Falu- [Kp.]. Berek-, Kopasz-, Salamon-, Szilvás- [Ks.]. Bika- [M.]. Bacsóné-, Bálint Annó- [Mb.]. Disztószállítás-, Kiskút- (1737*), Kora-, Szurdok-, Venikés- (1737*) [Mk.]. Csokla- (1822*), Dorgán- (1542/1755*), Édesmező- (1759*), Lénárt- (1642*), Lok- (1744*), Pince- (1765*), Radó- (XVIII. sz.*),³⁹ Urak- [Mm.]. Falu- (1775*) [Mn.]. Gazsi-, Omlás- (1766 k.*), Pap-, Píntek-, Szomordok- (1766*) [Mr.]. Marzsinya- [Ms.]. Bele- (1754*), Bese- ~ Bése- (1813*), Déde- (1542/1755*), Gezsebükke- (1785*), Kövesmező- (1568/1575*), Pap- (1831*) [Mv.]. Csibi-, Gálnás-, Gyérmán-, Magyarós-, Nyárosfű-, Pap- (1813*) [Nk.]. Kenderszer- (1840*), Hasznos-, Pap-, Puhár-, Város- [Ny.]. Kistenger- (1646*) [R.]. Berek- (1792*), Eperjes-, Lapis-, Marton- ~ Márton- (1891*), Szilfű- [S.]. Cigner Jakap-, Fundetura-, Nyulak-, Oboc-, Orát- (1754*), Pap-, Sárgapatak-, Szöllőhety- [Sz.]. Ándor-, Vineke- (1725*) [T.]. Csipes- (1770 k.), Kaloda-, Kapulat-, Markul- (1731*) [V.]. Kápra-, Kútája-, Segvég⁴⁰ (1722*) [Va.]. Mangó- (1806*) [Z.]. Arsókesken-, Bacsóné ~ Pacsóné-, Bokor-, Försókesken-, Gyilkos-, Jóbisné-, Kizsberek-, Martomfű-, Mocsojás- [Zs.]. — *kútjik*: Cuca- [Bg.]. Bandi- [Dr.]. Abrán- [Gy.]. Józsi-, Kúpál-, Kúpál Marci-, Pap- [Kp.]. Bod Gyuri-, Szécsi [T.]. Rúzsa- [Zs.]. — *kútjok*: Fodor-, Kovács-, Pali-, Pínteg Bandi- [Kf.]. Boros-, Istók- [Kk.]. Paluc- [Mk.]. Fazakas-, Zsebe- [Ny.]. Varga-, Vince Pál- [Z.]. — *kútjuk*: Potyák- [S.].

Mint a fenti helynévadatok felsorolásából látható, török eredetű *kút* köznevünk a vízrajzi helynevek képzésében olyan gyakran alkalmazott helynévi elem, hogy gyakoriságban egyik köznevünk sem múlja felül, sőt az *árok* és a *patak* főnevet kivéve, még meg sem közelíti. Minthogy egy-egy község belső területén, illetőleg határán nagyon sok *kút*-nak nevezhető vízrajzi tényező van, természetesen, hogy nagyon sok a külön elnevezett kút is. Ezért alig néhány olyan helynév-adatot tudok idézni, amelyben a *kút* köznév magában is egy *bizonyos* kútra vonatkozik.⁴¹ A *kút* a maga külön nevét többnyire arról a személyről kapja, akinek valami köze volt a kút-

³⁹ Ma ugyanez *Aradó kúttya* alakban ismeretes. Alakulására nézve l. MNy. XXXVI, 138—9.

⁴⁰ Irva: *Seghvég*; lehet esetleg *Szegeveg*-nek is olvasni.

⁴¹ A helyszíni gyűjtés alkalmával egy sem került elő; a nép legfeljebb olyan formában használja magában is, mint egy 1813-i „Omlás alatt a' Kútnál“ [Mr.] adatból látható. Néhány itt felsorolandó adatom is ilyen összefüggésből szakadhatott ki: 1699: *az kútnál*. 1766: *A' kútnál* [Kl.]. 1813: *A' Kut mellett* [Mb.]. 1754: *A' Kutra járó Sikátor* [Np.]. 1737: *Kút felett* [S.].

hoz. A kútnevek legnagyobb része személynévi eredetű és rendszeren annak a területnek birtokosával kapcsolatos, akinek területén lévő kútról van szó. A történeti helynevek nagyszámú kút-adatából nem szabad azonban ugyanolyan nagyszámú kút meglétére gondolnunk, mert hiszen a kútnevek a birtokos változásával szintén változnak. A személynévi eredetű helyneveken kívül egész sereg más szemlélet alapján keletkezett kútnév van. Aszerint, hogy milyen a kút vize, milyen környezetben, határrészben van, milyen célra használják, hogyan készült, hol fekszik, stb. a helynévképződésnek sokféle esete lehetséges. A kútnevek legnagyobb része olyan jelzős összetétel, amelyben maga a *kút* köznév a jelzett tag. Kszg.-ről mindössze néhány olyan helynevet tudok felsorolni, amelyben ettől eltérő mondattani viszony figyelhető meg.⁴²

lágý: vizenyős, mocsaras hely.

Csak egyetlen község [Mv.] történeti helynév-anyagában fordul elő. Már az 1831-i adat is mutatja, hogy víz közelében, tehát hihetőleg vizenyős helyen feküdt (...in Calcatura versus pagum Monostor, in locis a' *Lágynál* et A' Rotskán⁴³ dictus, ...in vicinitibus... A' Meridie pascui Communis Fekete viz nominati). Egy 1864-i adat meg világosan megmondja a kérdéses helynév „egy süppedékes 40—50 hold területen fekvő fent sík“ neve. Ugyane falu határából 1891-ben egy *Lágyas* hn.-et említenek; ez minden kétséget kizáróan az előbbi helynév -s kicsinyítő-képzős alakváltozata.

mocsár: palus; locus paludosus.

Nagyon ritkán fordul elő a kszg.-i helynév-anyagban. Adatok: 1737: „A Motsár mellett“ [Bh.]. 1699: „Mocsárdombon“ (sz.). „Mocsár Domb oldala“ [E.]. 1754: „A' Motsár kút n. h.-ben“ (sz.). 1781: „A Motsár Kuton“ (sz.). 1891: „Mocsárkút“ [I.]. XVIII. sz. eleje: „Büdös mocsarban“ (sz.). 1781: „A Büdös Motsárba“ (sz.) [M.] 1864: „Motsár“ [Szt.]. 1864: „Motsár széle, hajdon mocsáros és el láppadot hely jelenbe is haszonvehetetlen van ezen helyen egy kut alakú бүдös forás, melynek vize ki áthatatlan бүдös szaga és fanyar íze mián, íhatatlan“. 1941: Mocsárszíl [Zs.].

mocsolya: lacuna.

Mindössze három kszg.-i község helynevei között akadtam rá

⁴² 1864: *Kutkert megi düllő* [Jg.]. 1766 k., 1768: *Kút hágoja*. 1941: *Kúthágó* [Mr.]. 1831: *Kutirvány* [Mv.]. 1795: *Kutáj*. 1826: *Kut aj* (olv. áj). 1891: *Kutája* [Va.]. — 1813: *Kutfő Berkiben*. 1941: *Kútfüberke* [Gy.]. — 1831: *Kutas kert* [Jt.]. 1737: *Kutos kert* [Ny.].

⁴³ Patak folyik át rajta.

e vízrajzi köznevüinkre. Adataim a következők: 1715: „A Motsolja mellett“ (sz.). 1737: „A Motsaja mellett.“ 1771: „Loco Motsoja mellett“ (sz., k.). 1780: „a Motsojába“ (sz.) [Bh.].⁴⁴ 1738: „A Mocsoja kő mellett“ (sz.). 1941: Mocsoja (sz.) [Kd.]. Előfordul -s képzős alakban is. 1864: „Motsoljás oláhuł Motsirlás — a benne lévő potsolyás helyektől vehette nevét“.

nád: náddal benőtt, vizenyős, tavas, mocsaras terület.

E terület történeti és jelenkori helynév-anyagában több falu határából kimutatható. Az alapszó magában [Bh. (XVIII. sz. eleje*), Jg. (1941), Mn. (1775), Zs. (1936)]⁴⁵ és összetételben ritkán fordul elő. Viszont -s-képzős alakja Kszg. egyik legnagyobb folyóvizének a *Nádas* ~ *Nádosnak* neve (Adatok 1299-től). Ugyanennek a folyóvíznek előfordul gyakran *Nádaspataka* (~ *-patakja*) és *Nádasvize* alakja is; a *Nádas* helynévalak jelentéstapadással alighanem ezekből alakult. V.-n a Nádason *túl* eső rész ma is *Nádaselve* (1731). Más összetételek: *Nádas-tó* (1754*) [F.], *Nádas-kút* (1822*), *Nádaspad* (ua.*) [Gy.], *Nádasút* [Mr.], *Nádospad* (1864*) [Np.], *Nádoserdő* [Sz., T.], *Nádos-* ~ *Nádas-telek*, *Nádos-tere* [B.], *Nádasalja* [V.]. A *Hónádos* (sz.) [Sz.] ma a *Nádas* ~ *Nádos* egyik elhalt ágát, vagy esetleg tőle független kiszáradt nádas helyet jelöl. Vö. még *Nádelő*, *Nádhát* (1737*), *Nádhát útja* (1781*), *Nátpataka*, *Nádszél(e)* [Mk.; ez utóbbi Bh.-on is] és *Nádréti* (1730*); van Kszg.-en *Ársónád* is [Bh., F.].

palló: 1—3 durván ácsolt szálfából, esetlegesen egy oldalon karfával is ellátott hidacska.

Magában hihetőleg csak olyan helyen fordult elő, ahol a település területén csak egyetlen ilyen alkotmány lehetett és így nem kellett a többtől megkülönböztetni; így: 1770 k. : „Pallónál“ (k.) [V.]. 1831: „A’ Szamas Lunkánál a *palon* alol (k.), in vicinitt(atibus) ab una Fluvii Szamas dicti“ [Mv.]. 1941: *Palló* ~ r. La puńte (sz.) [Kl.]. Bg.-n van *Pallóji kaszálló* (k.) helynév. — Minthogy ilyen kezdetleges hidacska egy-egy települési egység területén gyakran több is van, megkülönböztetésükre összetett helynévalakok keletkeztek; így pl. *Magos-* (1549) [Bh., D.(1737*)], *Naty-* [Kk.], *Türei-* (1771*) [M.], *Kő-* ~ *Kü-* (1809) [Z.]. — Személy-

⁴⁴ Meg van ma is ugyanitt a *Mocsoja* (sz., r.) és a *Mocsoja pataka* folyóvíz-névben.

⁴⁵ A ma már elruménesedett Mn-on 1775-ben „A *Nádba*“ (k.) alakban fordul elő, de ugyanakkor feljegyzik rumén ajakról „In *Nadbe*“ (k.) formában is. 1864-ből csak a *Náde*, 1941-ből meg a *Náda* ~ r. *Nadä* (k.) helynév ismeretes.

névvel alakult ilyen helynevekre csak ezt a két jelenkori példát sorolhatom fel: *Bot János Ferkő pallójik*, *Ricsa pallójik* [M.]; a *Pappallója* ~ r. *Puñ'ta popi* [E.] helynév már foglalkozásnévvel alakult.

part: litus, ripa.

Csak Bb.-ban jegyeztem fel a *Natypart* hn.-ben. Itt a *Patak*-nak egy nagy, meredek, homokkő-sziklás partrészletét jelöli. Nevezik még e helyet éppen ezért *A köveknél* névvel is. STRÖMPL [i. m. 10] szerint a *part* nemcsak vízpartot, hanem a lejtőt, a gát, hegy, halom stb. oldalát is jelölheti.

patak: 1. ér, 2. nagyobbacska folyóvíz, bach.

patak: Határ- (1433/1755*), Papfalvi- (1734), Szucsáki- [B.]. Báboni- (1815*), Egres- (1813*) ~ Egeres (1795*) [Bb.]. Daróci- (1751*) [Bg.]. B. Hunyadi- (1813*), Damos- ~ Damosi ~ Domosi- (1577), Ébes- (1792*), Egres- (1718), Farkas- (1465*), Hunyadi- (1756*), Kőrös- (1644 előtt), Lipot- (1864*), Sáros-, Sárvasári- (1737*), Szárasz-, Tibáti- [Bh.]. Cso-, Felsősáros- (1721*), Kendösszér-, Naty-, Nyárszaji-, Sáros- (1737*), Szöllaji- [D.]. Hasznos-: Inaktelki-: Vásárheji-, Szöllő- [Dr.]. Egeresi- (1699*), Eperjesi-, Galicka-, Jegenyeyi (1699), Nádas-, Naty-, Zsugrász- [E.]. Bikali- (1756), Farnasi- (1756*), Szárasz-, Szüget-: Zsoboki- (1756) [F.]. Csergő- (1785*), Erős- (1864), Kapusi-: Lonka- ~ Lunka- (1785*), Pányiki-, Rosz- [Gy.]. Daróc-, Keresztüljáró (1813*) [I.]. Déde- ~ Dédeji-, Egres- (1813), Horgasréti-, Kis-, Nagy ~ Naty (1568/1575), Telek- [Jt.]. Borsos- (1792*), Sás- (1864), Száraz- (1733) [Kd.]. Nyárszóli- ~ Nyárszaji-, Újhatár- [Kf.]. Bácsmegeji-: Kis-, Bárász- (1864), Bokor-, Bornás-, Cseresznyés- (1813), Két- (1720*), Kiserdő-, Kű-, Olá- (1672), Rác- (1864), Sáros- (1728), Szárasz- (1715), Szentkirályi- (1672*), Töty- [Kk.]. Almás-, Bozolnok-, Kászága-, Nyerce- [Kl.]. Eger- (1864*), Farnasáj-, Pitka- (1891*) [Kp.]. Bodos-, Bödög- ~ Bödök-, Cserāji-: Inaktelki-, Gyerő Vásárhelyi- (1840*), Határ-, Kapus-, Kis-Lonka-, Medve-, Sászili-, Sátor-, Simom- [Ks.]. Határ-, Lapas- ~ Lápos- (1831), Mátkai- (1807*), Malomvögyi-, Sáros- (1864) [M.]. Elő-, Keskem-, Kőrös- (1756), Sűrű- (1756*), Szárasz- [Mb.]. Cigám-: Kökinyes-, Kettős-, Kőrös- (1805), Olá-, Szóhej-, Zanda- [Mk.]. Fejér- (1658*), Kistekerő- (1822*), Kistekeres- (1757*), Magyarós- (1757*), Pince-réti- (1822*), Tekeres- (1658*), Valkai- (XVIII. sz. m. f.) Vár-bükki- (1757*), Hegyes- (1766 k.*), Száraz- (ua.*), Borsóspaji-: Bedenkúti-, Méráji- [Mr.]. Kis-: Köves- (1864), Medvés- (1754*) [Ms.]. Boros- (1864*), Fejér- (1525—68/1575*), Hideg- (1864*), Kis-

oldali- (1860*), Monostori- (1771*), Sáros ~ Sáros- (1754*), Selyem- (1891*), Valkai- (1831) [Mv.]. Határ- (1727), Kapus-, Kis- (1813), Látó-, Nyáros-, Sársz-, Sugó- (1501 után/1760*), Szappan- (1808*) [Nk.]. Sáros- (1737) [Ny.]. Hunyadi- [R.]. Farkas- (1732*), Kis-: Malom-, Nyárszó- (1864*), Száraz- (1732) [S.]. Csorgó-, Medvéstorki-, Sárga-, Sárgaji-, Szárosz-, Vistaji-, Zúgóberki- [Sz.]. Má-kai- (1807*), Solyomtelki- (1725*), Sontelki-, Szársz- (1725) [T.]. Szilaj- (1731*), Vistai- (1915 k.*) [V.]. Almás-, Bábony- (1826), Egres- (1864), Farnasi- (1864*), Földi- (1722), Méra- (1864) ~ Míra-, Vár- [Va.]. Cseresznyés- (1782*), Határ-, Kettős- (1780) [Z.]. Keskem-, Zsoboki [Zs.]. — *pataka*: Aszu- (1775), Csapkés- (1734*), Pappfalva- (1433/1755*) [B.]. Bábony- (1795*), Egres- (1754*) [Bb.]. Ant-, Daróc- (1299/1733*), Inaktelke- (ua.*), Mákó-bikke (ua.*) [Bg.]. Almás- (15/1593*), Barancs- ~ Boroncs- (1669*), Bárány- (1712*), Botafenyő ~ Botafenye- (1465/1539),⁴⁶ Botos-, Damos- (1577*), Darogna-, Dimbráva-, Egres-, Farkas- (1732*), Farszegő-, Fild- (1465*), Hados ~ Hadas- (XVIII. sz. eleje*), Hódos- (1792*), Hosszirtás-, Kemejános vésze- (1465/1530*),⁴⁷ Ketesd (ua.*), Kisfenyő (ua.),⁴⁸ Körös- (1664 előtt), Kukurád- ~ Kukuród- (1465/1539*), Magyarós- (1792*), Mocsoja-, Oláherdő- (1773*), Sebeskörös- (1728*), Székely- (1644 előtt*), Székelytelek- (1648*), Telek- (1715*), Tibád- (1792*), Torok- (1864*) [Bh.]. Ágazat- (1737*), Cso- (ua.*), Nyárszó- (1754*), Sáros- (1737*) [D.]. Darócbikke- (1733*), Köves- [Dr.]. Kőrösi- (1836*) [Dt.]. Ant- (1699*), Fajdos- (ua.*), Györgyfona- (ua.*),⁴⁹ Jegenye- (1444*), Kisbükk- (1699*), Kis hült- (ua.*), Mákó- (1339/1733*), Ont- (1750*), Tire- (1444/1759*) ~ Türe- (1339/1733)⁵⁰ [E.]. Borzásáj- (1756*), Marton- (ua.*), Nyáros- (ua.*), Székesaj- (ua.*) [F.]. Borzik-, Bükk- (1822*), Lonka- (1794*), Szöllő- (1742) [Gy.]. Borsos- (1822*), Cserhát- (1785*), Daróc- (1781), Gecse- (1785*) ~ Gecser- (1794*), Hasznos- (1452), Hazuk-[I.]. Csó- (1864*), Fajdos- (1764*), Jegenye- (1444/1759*), Máté-[Jg.]. Déda-(1765*) [Jt.]. Botos-, Darogna-, Nagymező-, Sás- (1754*), Sós- (1813*) [Kd.]. Csinkó- (1391*), Csongó- (ua.*), Derejte- (1391*), Hágó- (1864*), Kerek-

⁴⁶ 1465/1539: „riuumlum *Botha fenyw pathaka*“, ma: *Botafenye pataka* (p.).

⁴⁷ Ua.: „aque *Kemeianos weze pataka*“

⁴⁸ Ua.: „riuumlum *Kys fenyw pathaka*“.

⁴⁹ Írva: *Gyorgy Fona Patakában* (sz.), *György fona Patakában* (sz.)

⁵⁰ 1444/1759: „ad fluvium *Tyrepataka* nominatum. 1339/1733: Fluvium *Tyure pataka* nominatum.

völgy- (1727*), Sinkó- (ua.*), Szala-, Vóty- [Kf.]. Bárász- (1864*), Bornás- (1880*), Cseresnyés- (1672*), Farkas- (1793*), Henter- (1608*), Hintelke- (1781*), Kalos- (1793*), Kalota-, Kiserdő- (1608*), Rác- (1864*), Tölgy- (1715*), Tölgyes- (1781*), Somosor- [Kk.]. Almás- (1775*), Argyas- (1576*), Bene- (1752*), Benája- (1746) ~ Beneáj- (1754*), Bozolnok- (1714*) ~ Bozona- (1761—1762*), Csalóka- (1752*), Csoroka- (1768*), Kászága- (1746*), Vár- (1714*) [Kl.]. Bánya- (1864), Büdeg- (1589*), Esztára- (1864*), Határ- ((1589*), Hótkapus-, Kapus- (1864*), Kisnyak-, Látszó- (1589*), Medve- (1840), Medvetelke- (1498/1783*), Nyerge- (1840) ~ Nyerges- (ua.*), Simon- (1793*), Szappam-, Szelepes- (1840), Tekeres- (1793*), Tisza- (1791*) [Ks.]. Nádas-, Sáros- (1757*) [M.]. Keskeny- (1756*), Telek- (1815*), Völgy (1818*) [Mb.]. Csőrésnyés-, Csók-, Csúnyarít-, Hágó-, Nádéló-, Nagyárok-, Rakottya-, Somosór-, Szurdok-, Tógyesvóty-, Zonda- (1806*) [Mk.]. Déde- (1642*), Falu- (1754*), Gyurkucsa- (1785*), Határ- (1757*), Les- (1458*), Mohos- (1785*), Nagynyír- (1785*), Rákos- (1757*), Rakató- (1485*), Rocska- (1728*), Roska- (1642*), Tekeres- (1793*), Vak György- (1754*), Várhegy- (1642*) [Mm.]. Hegyes- (1775*), Hollós- (1766 k.*), Méra- (1775*), Sárkány- (1775*) [Mr.]. Buna-, Heleus-, Köves- (1719*) [Ms.]. Aranykút- (1860*), Bánya- (1891*), Beles- (1550*), Béles- (1860*), Boros- (1831*), Cseresnyekút- (1860*), Dámberke- (ua.*), Dregojásze- (ua.*), Egetés- (1831*), Egres- (1771*), Egresoldal- (1864*), Fagyosoldal- (1860*), Falu- (1831*), Hideg- (ua.*), Kalinásza- (1860*), Kalata- ~ Kalota- (1737*), Kapus- (1337*), Kapuslaka- (1860*), Kisoldal- (1771*), László- (1860*), Monostor- (1831*), Nyilván- (1736*), Ösveny- (1754*), Ösvényne- (1831*), Ösvények- (ua.*), Paputa- ~ Paputtya- (1831*), Rakotyás- (1860*), Rosu- (ua.*), Sáros- (1699*), Selyem- (1803*), Simó- (1860*), Sollyom- (1754*), Szilha- (1860*), Tehényhajtó- (1831*), Urszolya- (1860*) [Mv.]. Almás-, Berehjános- (1498/1783*), Bika-, Bikk- (1808*), Bita- (1498/1783*), Bödeg- (ua.*) ~ Bödög- (1808) ~ Bödök- (1791), Cseplimberke-, Egerbegy- (1498/1783*), Gálnás-, Gesztrágy- (1444/1760*), Hájoga-, Harcsáj-, Határ- (1442/1760*), Hosszuberek- (1754*), Kenderáj-, Kiskenderáj-, Látó- (1498/1783), Medve- (1501/1760*), Mező-, Riska- (1808*), Sújjedés- [Nk.]. Isék- (1792*),⁵¹ Nyárszó- (1813*), Sáros- (1837*) [Ny.]. Benedek- (1720*), Bredecel- (1771*), Dul-

⁵¹ Valószínűleg az *Íszekpataka* előtagjának elírása. Ebben az esetben az *Íszék* értelmezése: *Észak*.

(1646*), Pap- (1720*) [R.]. Farkas- (1737), Nyárszó- (1732*), Zúgó- (1792*) [S.]. Bikárka- (1765*), Isten- (1781*), Medvés- (1501*), Nagyberek- (1391*), Obuc- (1765*) [Sz.]. Keresztes- (1725*), Szőlő- (1725*) [T.]. Bábony- (1864*),⁵² Cold- (1754*) ~ Cót-, Falu- (1754*), Füt-,⁵³ Méra- (1795*) ~ Mére- (1803*), Vár- (1714*), [Va.]. Kalota, Tölgy- (1765*) [Z.]. Keskem- ~ Keskeny-, Kisrít-, Martom- ~ Marton- (1754), Patruc- [Zs.]. — *patakja*: Barancs- (1673*) [Bh.]. Ágozat- [D.]. Nádik- [Gy.]. Bödök- (1791*) [Ks.]. Bene- (1775*), Benája- (1775*), Vár- [Kl.]. Fornosága- (1864*) [Kp.]. Feketevíz- [Mm.]. Szőlőally- [V.]. Mesterága- (1722*), Vár- (1795*) [Va.].

A falu belső területén folyó vizet a falu lakossága rendszeresen csak *Patak* névvel illeti [B. (1676*), Bb., Bg., D. (1737*), E. (1671*), Gy. (1822*), I. (1770 k.*), Jg. (1764*), Kf. (1836*), Kk. (1728*), Kl. (1822*), Mm. (1765*), Mr. (1671*), Ms. (1864*), S. (1715*), Va. (1754*), Z. (1731*)]; a legjelentősebb folyóvíz nevén kívül még természetesen nagyon sok más kisebb folyóvíznek kell nevet adni. Ezeket főnévi, melléknévi, vagy pedig birtokos, egészen ritkán számnévi jelzős összetétellel alkotott helynevekkel különbözteti meg egymástól. Érdekes, hogy a birtokos jelzős helynévképződésekben sokkal gyakoribb az utótag *-a* személyragos alakja, mint a *-ja* személyragos; ez a régies alakok megőrzésével magyarázható.

renget: mocsár.

PAIS DEZSŐ szíves szóbeli közléséből tudom, hogy a *renget* köznévi a *reng* ige *-et*-képzős származéka és mint ilyen „ingoványos, lápos, mocsaras terület”-et jelölt. Kszg.-en Bh. -ről 1683-tól, Kk.-on 1608-tól, Mk.-én 1715-től, az elpusztult R.-én 1646-tól mutatható ki a *Renget* helynév.⁵⁴

rév: átkelőhely a vizen; vadum.

E köznevünknek Kszg.-ről a következő alakváltozatai mutatathatók ki: *rév*: 1648: „az *Revre* jaroban“ (sz.). 1718: „az alsó *Rév* helynél“ (k.) [Bh.]. 1720: „A nagy *Rév* helyb(en). “ 1728: „A Nagy v. Nagj *rév* előtt“ (sz., k.). 1737: „Nagy *rév* előtt“ (sz.). 1781: „A Nagy *Rév* előtt“ [Kk.]. 1761—2: „A *rév* helynél“ (sz.). 1813: „A’ régi *rév* hely mellett vágy a Fovényesb(en)“ [Kl.]. 1720: „A Nagy *Rév* helyben“ (k.), „A Kalota *Révnél* a domb alatt“ (k.)

⁵² 1795-ben „A Czold és *Bába* (!) Pataka között lévő Erdő“-t említik, de ez nyilván csak elírás.

⁵³ A szomszédos *Alsófüld* nevével alakult.

⁵⁴ A *renget* köznévi részletes magyarázatát PAIS DEZSŐ-től várjuk.

[R.]. 1754: „A Kis Revnel“ (k.) [Sz.]. 1813: „A' Berek allyáb(an) a' rév helyb(en)“ [Szt.]. — *ré*: 1672: „az nagy *re* előtt“ (sz.) [Kk.]. 1746: „Nagy Almás Feloóol való fordulora A *re* helyben [Kl.]. 1835: „Alsó Rehejnél“ (sz.), „Büdös Rehejnél“ (sz.), „Felső Rehejnél“ (k.) 1941: „Alsó réhej: Ársó réhej“ (k.) [M.]. 1941: „Réhej“ (k.) [Sz.]. — *réh*: 1734: „Agri Allodiales in Inferiori Territorio In loco vulgo *Rehen* alol dicto“ [B.]. 1739: „az Nagy *Reh* előtt“ (sz.) [Kk.]. 1715: A, „Nagy *reh* helyben“ (sz.) [R.]. — *rí*: 1941: *Rí* előtt (l., k.) [S.]. — *rő*: 1754: „a' *Rő* bikbenn“ (sz.), „a *Rő*bik előtt“ (sz.) [Bb.].⁵⁵ — *rű*: 1720: „az *Rű*hely vagy Hunyadi patakon“ [R.].

Abból, hogy a *rév* ~ *ré* ~ *réh* ~ *rí* ~ *rő* ~ *rű* változat két jelenkori adat kivételével a történeti adatok között fordul elő, továbbá az, hogy e változatok közül pl. a *rév* ~ *ré* ugyanannak a községnek a helynévanyagában [Kk.] közel egy időben jelentkeznek, talán arra is következtethetünk, hogy a fenti alakváltozatok némelyike csak a forrás leírójának tulajdonítható, azaz az alakváltozatok valóságban nem éltek mind a vizsgált területen. Megjegyzendő azonban, hogy mivel pl. a *Rév*hely tulajdonképpen a kiejtésben *Réf*hej-nek hangzik, a forrás leírója *hallhatta* e hn.-et hanyag ejtésben *Ré*hej-nek is; az alakváltozat ugyanabból a faluból tehát így is belekerülhetett a forrásba. — Mindenesetre érdekes, hogy a *rév*-nek az erdélyi helynévkincsből ismert változatai (*rév*, *rěj*, *ré*, *réh*, *rő*, *rőh*, *rőv*, *rű*, *rűh*, *rí* ~ *ri*) közül hat megvan egyetlen zártabb népnyelvi területen [Vö. még MNy. XXXVI, 30—4].⁵⁶

sár: vizes, forrásos hely.

Magában hn.-ként mindössze Mm. történeti helynevei⁵⁷ között fordul elő; összetételben és továbbképzett alakban, ez esetben is főként történeti adatokban, elég gyakori. Adataim a következők: a) Összetételben: Sárhágó (1864*)⁵⁸ [Bh.]. Sárhej (1941) [Bg.]. Sárpatak (1757*) [Mm.]. Sártó (1864*) [F.].⁵⁹ Büdöskútsára

⁵⁵ Ugyanennek a hn.-nek 1864-ben már *Rebgyik*, ma *Rebgyik* ~ r. *Räbdik* alakja van. A hn. kétségtelenül rumén ajkon alakult át.

⁵⁶ Ugyancsak a *rév* köznévvvel alakultnak tartom az alábbi adatban lévő helynevet: 1754: „a' *Révely*ben a Patak mellett“ (sz.) [Np.] A *Révely* a *rév* ‚vadum‘ + *elve* ~ *el(ü)* ‚pars ulterior‘ köznévvől összetételből keletkezhetett.

⁵⁷ 1717: „a *Sarnal*“ (sz.). 1757: „A' *Sárnal*“ (sz.). 1822: „a' *Sárnál*“ (sz.)

⁵⁸ „Sajtó, ingoványos, forrásos emelkedett hely. Régebbi okiratokban *Sártó* néven említetik, ami a hely fekvése és természetének inkább is megfelel.“ — A hn.-et a tőlem ismert forrásokból máshonnan nem tudom kimutatni.

⁵⁹ E mellett jegyzetként ez áll: „a nevezett erdőből (t. i. A Botafenyőből) kijáró szekérut“; kétségtelenül emelkedős, árnyékos, sáros voltától kapta e nevet.

(1737*), Papsára (1792*), Paprétésára (1792*), Teleksára (1731) [Bh.j. — b) s-képzős alakban és összetételben: Sáros (1737)⁶⁰ [Z.] Sárosajbérce (1756*), Sárosajcsorgója (ua.*), Sárosajvölgye (ua.*), Sárosajvölgyeoldala (ua.*) [F.]. Sároscsere (1737), Sároscserezéle (1737*) [Ny.]. Sároscsere [S.]. Sárosfőd (1770 k.) [V.]. Sároshely (1759*) [Mm.]. Sásásrét (1672*) [Kk.] ~ Sarosrít⁶¹ [Nk.]. Sárosút ~ Sárosi út (1754*), Alsósárosút (XVII. sz. m. f.) [Sz.].

sás: sástermő vizenyős, mocsaras hely.⁶²

Helynévként magában is kimutatható [Kd. (1841), Kl. (1775*), Mv. (1813*), Nk. (1941), Ny. (1737), T. (ua.), Zs. (1864)], de továbbképzett alakban és összetételben gyakoribb. így pl. *Sásos*-okat ismerünk M.-ről és Ks.-ról, *sás*-sal alakult hn.-et meg az alábbi alakokban a következő helyekről: Sásfü⁶³ (1765) [Jt.]. Sásnyil (1768*) [M.]. (1807*) [T.]. Sáskert [Mb.]. Sásódal [Kd.]. Sásrét (1765*) [T.]. Sásszil [Ks.]. Sászdomb (1891) [Kp.]. — Sásoshely (1864*) [M.]. Sásosnagyrét (1773*) [Bg.]. Sásoszgödör [Nk.]. — Felső- és Alsósás (1864) [T.]. Sási paprít [Kd.].

sátés: sáté nevű vizinövényvel benőtt hely.

Csak két jelenkori hn.-ben találtam meg így: *Arsósátés* [V.]. és *Sátés* [Mn.]. — A növénynév maga az erdélyi történeti forrásokban egészen közönséges; érdekes, hogy a NySz. és az OklSz. nem ismeri, CzF.-nál megvan.

selymék: süppedékes, ingoványos hely [MTsz.].

Mindössze egy község⁶⁴ hn.-ei között fordul elő így: 1770 k.: „*Selmék* (sz.), a *Sejmék* v. *Sellymék* tetön“ (sz.). 1864: „Fűszkut ez fő név itten... (egyik fiok határ része) *Sejmik*.“ 1941: *Sejmik* (k.) [V.].⁶⁵ Ez utóbbi alak a kszg.-i népnyelv szabályos *í-ző* alakja.

seppedék: vizenyős, mocsaras hely.

Csak -s-képzős alakban és összetételben fordul elő az alábbi egyetlen történeti adatban: 1822: „a Veroóó fény végibe a' *Seppedékes* helyen lévő halom... (az erdőt) az helyly roszzasága és alkalmatlan léte miatt nem lehet használni“ [Gy.]. Mint PAIS DEZSŐ

⁶⁰ Mm.-on 1803-ban kétségtelenül a magyarból átkerült és átalakult „*La Sarose*“ (olv. Šaroše) hn.-et említik.

⁶¹ Amíg nem volt körülsáncolva, a hegyről lefolyó víz elöntötte, elsároztta.

⁶² Pl. 1342: „Locus lutosus in quo essent gramina vnkus vulgo *sas nuncupata*“ [OklSz.].

⁶³ Vizenyős hely.

⁶⁴ Előfordul azonban ma Mb.-on -s-képzős *Sějmites* (l.) alakban.

⁶⁵ Van ugyanitt *Sejmiktető* és *Sejmik-ucca* hn. is.

kimutatta (MNY. XXVIII, 50), maga a *sēpedék* ~ *sēppedék* ~ *sōppedék* a *sēped* ~ *sēpped* ~ *sōpped* (*süpped*) igének -ék-képzős származéka, a *seppedékes* meg természetesen ennek még -es képzővel megtoldott alakja.

szék: mocsár, vizenyős hely.

A *szék* köznévf. e kihalt jelentésben Kszg.-en is, mint az eddigi megfigyelések szerint a magyar nyelvterület más pontjain is, csak hn.-i és nem köznévi szerepben él [Vö. MNY. XXXV, 166 kk.]. Önmagában csak Bb. mai és Kk. 1737-i hn.-ei között fordul elő így: „A Székb(en)“ (sz.). Összetételben azonban számos esetleg ide vonható adatot idézhetek; ime: 1803: „Szék volgytető“ (e.). 1864: „Szénás ... mellette van *szék völgy*, a románok nevezik mutuj gödrének“ (k.) [Va.]. 1768: „A' Kis Székája n. h. előtt“ (sz.). 1941: *Kisszékája* (e.) [Kl.]. 1864: „Kőszék és Szelencaj ... erdő és szántót tartalmazó oldalas helyek.“ 1941: *Kűszik* (sz., e.) [Va.]. 1725: „a' kerek rét szélitől a' Mátyás székinél lévő ásott köig“ (k.), „Mátyás széke“ (k.), „a' Mátyás széke sűrűjén“, „Mátyás széki közt“. 1772: „Az Mátyás Széke előtt“ (k.), 1941: *Mátyásszéke* (k.), *Mátyásszékfenék* ~ r. *Fundu Mat'aš sekuluj* (k.), *Mátyásszék árka* ~ *Gropa Mat'ašsekuluj* (k.) [T.]. 1723: A *nagy szekben* (sz.). 1728: A *Nagy szekbe* (k.) [Kk.]. — Va.-on JÓZSA GERŐ lejegyezte a *Székessáj* ~ r. *Sikišeje* (k.) hn.-et, megemlítve, hogy az a terület, amelyre vonatkozik, hegyoldalban fekvő gödrös, mocsaras terület; a hn. itt 1722-től fordul elő a forrásokban. Ide tartozik a *Székeság* [F., Mb.] helynév is, sőt alighanem a *Székistókert*; ez hihetőleg a *Székestókert*-ből alakult. — Megjegyzendő, hogy lehet, a felsorolt történeti adatok némelyike nem vonható e címszó alá, de hogy melyik nem tartozik, illetőleg melyik tartozik valóban ide, azt az adatok szűkszávsága miatt nem tudom eldönteni.

sziget: 1. insula, 2. peninsula.

sziget: 1911: *Szüiget* (k.) [Jg., Kd.]. 1775: „a *Dako Szigetbe* egy pusztában heverő ujj Foglalás Fűzes Berek vic(inu)ssa Délről a Tamás Falvi határ, Eszakrol pedig az Almas vize ezen Fűzes Berket ha kiirtják Fertur 1 focni cur.“ [Kl.]. 1781: A *Szüigetbe* (sz.). [M.]. 1737: A *Viz szigetben* (r.) [Ny.]. 1864: „*Sziget* nevét vette azon helyen át folyo patakotska által képező szigetetskéitől, melyek jelenbe szénát termő kaszallok.“ *Felső sziget* nevét vette az fennebbi okbol. 1936: *Álsószüiget: Ársószüiget* (r.), *Felső szüiget: Fērsőszüiget* (k., sz.) [Zs.]. — *szigettyik:* 1936, 1941: *Bálmos szigettyik* ~ r. *Kotu luj Balmoš* (k., sz.). A rumén Balmoš család tulajdonában lévő föld a Patak: Bábonyi patak képezte félsziget-

kén [Bb.]. 1941: *Máté szigettyik* ~ r. *Uñdu luĵ Mateĵ* (k.), *Bacsó-szigettyik* ~ *Uñdu luĵ Bačo* (k.) [Va.].

A *sziget* köznevet GOMBOCZ ZOLTÁN azok között az *i*-hangzós szók között említi, amelyekben az *i* az egész nyelvtörténet folyamán változatlanul megmarad, habár ő maga is idézi a BécsiK. *zègèt* és a MTsz. *szèged* ~ *szèget* ~ *szüget* ~ *szöget* adatait [GOMBOCZ, ÖM. II/1, 74]. Tekintettel arra, hogy a NySz. és az OklSz adatai a BécsiK. egyetlen adatát kivéve, valóban mind *sziget*-nek olvasandók, a *sziget* alakot kell eredetinek tartanunk; a többi alakot ebből nyiltabbávállással (*sziget* > *szèget*), illetőleg ajakhangúsodással és nyiltabbávállással (*sziget* > *szüget* > *szöget* vagy *szèget* > *szöget*) magyarázhatjuk meg.⁶⁶

tó: palus, stagnum.

Aránylag ritkán fordul elő pusztán magában *Tó* vagy *Tónál* alakban,⁶⁷ sokkal gyakrabban volt használatos régebben és használatos ma is többszámaban *Tók* és *Tóknál* formában [Bh. (1719*), F., Gy. (1785*), I. (1781*), Jt., Kk. (1768*), Ks. (1813), Mb. (1756*), Mv. (1781*), S. (1891*), Szt. (1754*), T. (ua.*), V. (1740*), Va. (1781)].⁶⁸ Jelzős összetételben a következő adatokat idézhetni: *tó:* Alsókigyós-, Felsőkigyós-, Keskenkigyós-, Kígyós- (1864), Nyáras- ~ Nyáros- (1864) [B.]. Feneketlen- (1792),⁶⁹ Halas- (1673),⁷⁰ Két- (1742*), Paklyas- (1465/1539*) [Bh.]. Sándor- (1733*), Sejmes- [Bg.]. Cserebeli- (1864), Kerek- (ua.)⁷¹ [Dr.]. Halas- (1699), Hancsokos- ~ Honcsokos- (1752), Kígyós- (1813)

⁶⁶ GOMBOCZ ugyanazt mondja a *liget* köznévről is, mint a *sziget*ről, mert csupán a NySz. HELTAI-adatát tudja idézni a *lüget*-alakváltozatra. Kszg. történeti hn.-anyagából azonban számos adatot idézhetek erre is. Pl. *Lüget* (1763*) [E., G., I., Jt., Kf., M., Mm., S.], *Lügetcsere* (1737*), *Lügetoldal* (ua*) [S.], *Lügetszéle* (1781*) [I.], *Lügettető* (1737*) [S.]. — *Falkalüget* (1658*), *Falkalügetészke* (1822*), *Falkalüget előtt* (ua.*) [Mm.], *Felsőlüget* (1864*) [M.], *Kereklüget* (1768*) [Mr.], *Keskenylüget* (1792*) [Ny.], *Kislügetszéle* (1781*) [M.], *Kislügetfar* (1781) [M.], (1864*) [E.], *Közlüget* (1781*), *Közlüget mellett* (ua.*) [I.], *Küslügetszéle* (1781*), *Küslügetfar* (1781*) [M.], *Nagylüget* (1864*) [E.], (1781*) [M.], (1864*) [Mm.], *Nagylügetéle* (1822*), *Nagylüget alatt* (ua*) [Mm.], *Széplüget* (1781*) [I.], *Széplügettető* (1781*) [I.].

⁶⁷ Ma ilyen esetben is inkább körülírtan: *a Tó belül a vasúton* (sz.) és *Tó kívül a vasúton* alakban [V.] hallható.

⁶⁸ Összetételekben van aztán ma is *Tók híggya* [S.], *Tók közze* [Jt.], *Tók ríttye* [Jt., V.], *Tók uttya* [Jt.], sőt *Tóki rít* [Dr.] is; ilyenféle történeti adat meg éppen sok van.

⁶⁹ 1941-ben is mocsaras hely.

⁷⁰ „...gátokkal és földből tötélékekkel körülvett álló víz, melyben hajdan kendert áztattak.“

⁷¹ „... erdőben lévő tó.“

~ Kígyás- [E]. Honcsokos- (1752*), Kerek- (1756*), Lázár- (1793*), Sás-: Sásos-, Száraz- ~ Szároz- (1785) [Gy.]. Kis-, Naty- [I.]. Kákas-, Szárasz-, Veremkősz- [Kf.]. Bűdös- (1728*), Halas- (1728*), Halász- (1781*), Kishalas- [Kk.]. Kerek- (1775) [Kl.]. Kis-,⁷² Naty- [Ks.]. Kígyós- (1864) [M.]. Naty- [Mb.]. Kis- [Mk.]. Kerek- (1864) [Mn.]. Csíkos-, Muszkacsíkos- [Mr.].⁷³ Bába- (1864*), Feneketlen- (1891*), Halas- (1744*), Kerek- (1785*) [Mv.]. Halas- (1646*) [R.]. Alsócsíkos- (1781*), Békás-, Csíkos-, Felsőcsíkos- (1781*), Halas- (1681) [Sz.]. Kerek- (1793*) [Szt.]. Bűdös- (1754*), Sándor- (1771*) [T.]. Csíkos- (1671*) [V.]. Alsó- (1795*), Fekete- (1813*) [Va.]. Feneketlen-⁷⁴ (1737), Kisvár- (1805*), Mangó- (1737*) [Z.]. Horgas-,⁷⁵ Sás-⁷⁶ [Zs.]. — *tava*: Város- (1737*) [Bh.]. Gecse- (1793*) [Jg.]. Cankus- (1728*). Compos- (1737*), Csonkás- (1720*) [Kk.]. Kiskelemen- [Mb.]. *tova*: Csonkos- (1737*), Kőhegy- (1768*), Kőkényes- (1739*) [Kl.]. Gecse- (1770), Gulya- (1770 k.*) [V.]. — *tója*: Pistuka- [E.]. Falu- (1785*) [Gy.]. Márton- [Kf.]. Bükfü-, Kűhety- [Kk.]. Kőkényes- (1746*) [Kl.]. Ágazat-, Bányaji-, Kígyós-, Kűodal- [Mr.]. Csorba- (1831*) [Mv.]. Mongó- (1737*), Gál Istók-, Gyakorerdő, Ördökosara [Zs.].

Legalább is egykori *tó* helyére, sokszor azonban ma is mocsaras, vizenyős területre, esetleg éppen meglévő *tóra* utal a sok *Tóhely* ~ *Tohej*⁷⁷ [E. (1699*), Kd. (1738), Kp. (1864), Ks. (1589*), Mb. (1818*), Mm. (1822*), Nk. (1498/1783*), R. (1720*), Sz. (1781*), V. (1731*), Va. (1754*), Z. (1792)], *Tóhejes*⁷⁸ [T., V.], *Tófar* [Kp. (1864)], *Tófenék* [Szt. (1754*)], *Tógödre* [Va. (1864)], *Tóköz* [T. (1721*)], *Tórétje* [V. (1864*)], *Tóskert* [Jg.], *Tóspuszta* [M.] helynév.

⁷² Mocsaras hely egy kis tavacszával.

⁷³ Ugyanitt 1768: A' Hosszú kerek tó szerin, Kerek tó szere (sz.), Kis kerek tó szeriben (sz.).

⁷⁴ Ma a forrás felett betonépítmény áll. Nevét bővizű forrásból táplálkozó tószzerű voltáról kapta.

⁷⁵ A bivalyok fürödnek benne.

⁷⁶ Ma is kis tó.

⁷⁷ Az ugyaninnen ugyanekkorról „*Tohájba*.” (sz.) alakban idézhető helynév vagy a *tó+áj* ‚völgyecske’ összetétele hangürtöltő *h*-hanggal vagy a *Tóhej* helynév-alak elírása.

⁷⁸ E helynevek összetételei közül pl. a *Halastóhely* (1712*) [Z.], *Régi halastóhely* (1731*) [V.], *Fűzestóhely* (1756*), *Tóhelyszer* (1756*), meg a *Macskásy tova helye-félék* (1676*) [Mr.] vonatkoznak régebbi vízrajzi tényezőkre.

tó: a folyóvíz torkolata és a körülötte levő hely neve.⁷⁹

Egy 1437-ből való határjárásban fordul elő *Makothew* olv. *Mákótő* alakban. A Mákófalván átfolyó pataknak a Nádasba való torkolását, illetőleg a körülötte lévő helyet jelenthette.

vállu: kút mellett kivájt fatörzsből, újabban a régi fa válu helyén cementből készített ivómedence; wassertrog.

Az alább felsorolt három kszg.-i történeti adaton kívül, csak a jelenkori helynévkincsből tudom kimutatni a következő összetételekben: *Mészvállu* [I.], *Bükfa váluja* (forrás) [Kf.], *Váju vize* [Jg.], *Nyugodás válluja*,⁸⁰ *Vállu tisztássa* [Kk.], *Sátorba a vállu* [Ks.].⁸¹ *Kettőspataki váju* (kút), *Közerdő váluja* (ua.), *Nyárfás váluja* (ua.), *Szugujó váluja* (ua.) [Z.]. Hogy mindössze két-három helyről tudok történeti adatot felsorolni,⁸² annak alighanem csak az az oka, hogy a történeti adatok legnagyobb részt birtok-történeti forrásokból kerültek ki, e forrásokban pedig e jelenték-telenebb helynevek nem kerülhettek be.

vezeték: csorgókút, melynek vizét vascsövön vezetik be a faluba.

Csak Mb. jelenkori hn.-ei között jegyezte le JÓZSA GERŐ *Ársó-vezeték* (kút) és *Férsóvezeték* (kút) alakban. Ez utóbbihoz a gyűjtő a következő megjegyzést fűzte: „Vascsövön vezették a forrásvizet a faluba“.

víz: rivulus.

Az adatok túlnyomó többségében nagyobbfajta folyóvíz neve, szemben a *patakkal*, amely kisebb folyóvíz, ér, esetleg csak időszakos vízfolyás neve. Egy 1793-ból való adatban jól szemlélhető ez a jelentés-különbség: „a Farkas *pataka* a Székelyó *vizibe* szakad“ [Kk.], azaz a kisebb víz a nagyobbba. Kszg. nagyobb folyóvizeit csaknem mindig *víz-ként* említik; így *Almásvize* (1722*),⁸³ *Kalotavize* (1722), *Kapusvize* (1676*),⁸⁴ *Körös vize* (1712*), *Nádosvize* (1864*), *Székelyó vize* (1793*). Mind a történeti, mind a jelen-

⁷⁹ Vö. „Tő = a *fő* ellenlábasa, amennyiben a folyó v. állóvíz, sőt árok és völgy *alsó végét*, torkolatát jelenti“ [STRÖMPL, i. m. 3.].

⁸⁰ Marhaitatóhely; innen indul el a Simonpataka (p.).

⁸¹ ~ r. *Valău Setri*. — A magyar *vállu* a ruménben köznévi alakban is átkerült. Dt.-én van ma is pl.: *Valău Borziči*, *Valău din žos* és *Valău Pičokaruluj* helynév.

⁸² 1781: A *Válunál* (sz.) [I.] 1822: Kutfő berkibe a' *moso vállu* mellett [Gy.]. 1891: *Bükkfa váluja cs(orgó)* [Kf.].

⁸³ Egyszer, 1776-ban a Nagymáson (ma: Váralmás) keresztül Kőzéplak felé folyó vizet *Nagy Almás vize* [Kl.] néven említik.

⁸⁴ 1808: *Kapus vize pataka* [Nk.]. Ez az alak csak egyetlen okleveles adatban fordul elő. Ma: *Kapuspataka* vagy egyszerűen: *Kapus*.

kori adatok között feles számmal található azonban olyanokat is, amelyek kisebb folyóvizekre, patakokra vonatkoznak. Ilyenek: 1941: *Muncsel vize* [E.]. 1864: „*hasznos vize* ez mindig vizel van e foly a falun keresztül az mely malmakat is hajt“ [I.]. 1525—1568/1575: fluuii *feketewiz*. 1542/1755: *Feketeviz*. „In Loco a' *Fekete viz dicto*“. 1864: *Fekete víz* egy sajátságos havasi patak, melynek vize fekete színű, s a belé vetett tárgyak is nem sokára fekete kérget nyernek benne“. 1754, 1757: *Béles vize* (p.) 1831: „*Rivulus Béles vize dictus*“ [Mv.]. 1501/1760: „a rivulo Sugópataka ad *Pothka vize*“ [Nk.]. 1864: „A' *csesznye vize* melyly a' csesznye nevű határrészben ered s rövid folyás után a' Cold patakába esik be“. 1803: *Farnas vize* [Va.]. 1942: „*Egelleji víz*. Az Egellő nevű falurészen végigfolyó patak. A Kis- és Nagyrit patakának egyesüléséből keletkezik. A Keskenypataka betorkollása után *Kösségi víz* néven ismerik.“ „*Szügeti víz*.⁸⁵ A Kösségi víz és a Mészkrét pataka egyesüléséből keletkező folyóvizecske neve“ [Zs.].

A *víz* köznév bizonyos kapcsolatokban területrészek jelölésére is szolgál.⁸⁶ Így a zentelki *Víszköz* eredetileg a feljebb folyó Malomárok és a Kalota vize között lévő területet jelölt; ma a Malomárok alább folyik, de a helynév megmaradt így „értelmetlenül“. E.-en is van egy ma már kevésbé ismert *Kétvíszközt* (sz., k.) helynév; ezt először 1699-ben említik.⁸⁷ D.-on 1792-ben említenek egy ilyen hn.-et.

Egészen más jelentésben van meg két falu jelenkori helynevei közt a *víz* köznév -s-képzős alakja; így *Vizes vögy* ~ r. *Vizešved* (sz.) [E., Gy.]. Itt az előtag jelentése nyilvánvalóan: ‚lutosus‘. Egyébként kimutatható e hn. mindkét helyen 1699- [E.], illetőleg 1785-ből [Gy.] is. Ez utóbbi helyről még ez a történeti adat is ismeretes: 1785: „A' *Vizes Berek* előtt“ (sz.) [Gy.].

zsilip: malomárok.

E szláv eredetű ‚csatorna‘ jelentésű vr.-i nevünk [BÁRCZI, SzófSz.] a jelenkori helynév-anyagból ismeretes így: *Zsilip: Malomárka* (malomárok). *A Zsilip köszt*. A Malomárka: Zsilip és a Natypatak közötti terület neve [D.]. *Kispatag zsilipje* [Ks.].

Szabó T. Attila.

⁸⁵ A szomszédos Farnason már *Zsoboki patak*-nak nevezik, sőt magában Zs.-on is pl. az egyik folyóvizecskét váltogatva *Kisríti víz: Kisríti patak: Kisrít patakja* névvel illetik.

⁸⁶ S.-on egy árok neve: *Vízárók*.

⁸⁷ Talán ugyanezre a területre vonatkozik az ugyanez évből ismert *Víz között* helynévalak. 1754-ben Dr.-ról is kimutatható e helynév.